

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Viltės Vosilytės
V kurso, Darbo ir socialinė teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Lietuvos antrosios pakopos pensijų instituto teisinis
reguliavimas bei problematika**
**Legal Regulation and Problems of the Lithuanian Second-Tier
Pension Institute**

Vadovė: doc. dr. Vida Petrylaitė

Recenzentas: vyr. lekt. dr. Tomas Kontautas

Vilnius
2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistriniame darbe yra analizuojama Lietuvos pensijų kaupimo antroje pakopoje instituto vieta Lietuvos pensijų sistemoje, antros pakopos pensijų kaupimo pensijų fonduose teisinis reguliavimas bei problematika. Magistriniame darbe siekiama iširti Lietuvos pensijų kaupimo antroje pakopoje institutą, išnagrinėti kaip keitėsi pensijų kaupimo antroje pakopoje teisinis reglamentavimas, aptarti pensijų kaupimo antroje pakopoje teisinio reglamentavimo problemas.

Pagrindiniai žodžiai: pensijų kaupimas, antroji pakopa, teisinis reglamentavimas, pensijų sistema.

This master's thesis analyses Lithuanian second-tier pension institute, its place in the Lithuanian pension system, the legal regulation of the accumulation of second-tier pensions and problems of legal regulation of second-tier pension institute. The aim of the master's thesis is to examine the legal regulation of the accumulation of second-tier pensions, development of legal regulation of the accumulation of second-tier pensions and to discuss the problems of legal regulation of the accumulation of second-tier pensions.

Keywords: pension accumulation, second-tier, legal regulation, pension's system.

TURINYS

IŽANGA	2
1. Antrosios pakopos pensijų fondų vieta Lietuvos pensijų sistemoje.....	5
1.1. Antrosios pakopos pensijų kaupimo instituto sukūrimo Lietuvoje prielaidos.....	5
1.2. Lietuvos pensijų sistemos modelis	8
2. Pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinis reglamentavimas	11
2.1. Pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinio reglamentavimo raida	11
2.2. Esminiai antrosios pakopos pensijų bruožai.....	22
3. Antrosios pakopos pensijų kaupimo teisinio reglamentavimo problematika.....	31
IŠVADOS	43
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	45
SANTRAUKA	49
SUMMARY	50

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Kiekvienai visuomenei ir valstybei ypatingą svarbą kelia socialinės apsaugos dalis, kurią sudaro pensijų sistema. Pensinio aprūpinimo sistemų struktūrų skirtumus šalyse iš dalies galima paaiškinti socialinės apsaugos atskirose šalyse tikslais. Kiekviena šalis sprendžia, kurie iš tikslų jai yra tuo metu svarbiausi bei nustačius tikslus įgyvendinama priemonės jiems pasiekti. Taigi įkurtos sistemos ypatumai ir struktūra rodo minėtų arba kitų tikslų įgyvendinimo valstybėje sąlyginę svarbą tikrajame ir kultūriniame kontekste (Nikitinas, 2003, p. 104).

Lietuvoje nuo 2003 m. įsigaliojus pensijų sistemos reformos nuostatomis ir nuo 2004 m. atsiradus pensijų sistemos naujadarui – galimybei pensiją kaupti pensijų kaupimo fonduose – antrosios pakopos pensijų fondų teisinis reglamentavimas buvo ne kartą keistas, tobulinamas. Nagrinėjama tema yra aktuali dėl nenuoseklios ir nestabilios teisėkūros antrosios pakopos pensijų kaupimo srityje bei nuolatinio dalyvavimo antrojoje pensijų pakopoje sąlygų keitimo. Nuolat keičiant antrosios pakopos pensijų instituto teisinį reglamentavimą, trūksta teisinio pobūdžio publikacijų naujausio reguliavimo kontekste, tad yra aktualu išanalizuoti antrosios pakopos pensijų kaupimo teisinį reglamentavimą bei jo raidą, išskirti šiuo metu aktualaus teisinio reguliavimo problemas.

Baigiamojo darbo tikslas. Šio darbo tikslas – ištirti pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinį reglamentavimą bei jo raidą, išnagrinėti kaip ir kodėl keitėsi teisinis reglamentavimas, aptarti antrosios pakopos pensijų fondų teisinio reglamentavimo problemas.

Baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Aptarti antrosios pakopos pensijų fondų vietą Lietuvos pensijų sistemoje.
2. Išanalizuoti antrosios pakopos pensijų fondų teisinį reglamentavimą ir jo raidą.
3. Atskleisti dabartinio antrosios pakopos pensijų fondų teisinio reguliavimo problemas.

Darbo objektas. Pagrindinis tyrimo objektas yra Lietuvos antrosios pakopos pensijų kaupimo instituto teisinis reguliavimas, jo raida Lietuvoje bei nustatyto teisinio reglamentavimo problemos. Pabrėžtina, kad šiame darbe mažiau dėmesio bus skiriama pensijų fondų ir pensijų kaupimo bendrovių veiklos teisiniam reglamentavimui bei pensijų turto investavimą reguliuojančioms nuostatomis, kadangi didesnis dėmesys bus sutelkiamas į pensijų kaupimą antrosios pensijų sistemos pakopos kaip socialinės apsaugos, skirtos apsaugoti asmenis nuo senatvės socialinės rizikos, ir pensijų sistemos dalį.

Tyrimo metodai. Rašant baigiamąjį darbą buvo naudojami:

1. Mokslinės literatūros, įstatymų ir kitų dokumentų analizės metodas – pasirinkus šį metodą nuosekliai išdėstoma informacija apie antrosios pakopos pensijų fondų reglamentavimą, teisinio reglamentavimo problematiką;

2. Lyginamosios analizės metodas – lyginamos buvusio ir dabartinio antrosios pakopos pensijų fondų teisinio reguliavimo nuostatos, aptariamoms skirtingų autorių nuomonės;

3. Aprašomasis metodas – juo siekiama įvertinti antrosios pakopos pensijos kaupimo teisinį reglamentavimą bei jo ypatumus;

4. Lyginamasis istorinis metodas – juo išaiškinami tam tikri antrosios pakopos pensijos kaupimo instituto reglamentavimo pokyčiai;

5. Teleologinis (įstatymo tikslo) teisės aiškinimo metodas – juo siekiama išsiaiškinti kokį tikslą įstatymų leidėjas norėjo pasiekti, priimdamas vienus ar kitus teisės aktus.

Atliekant baigiamojo darbo tyrimą papildomai buvo naudojami loginis ir kiti metodai.

Baigiamojo darbo originalumas. Darbo originalumas pasireiškia Lietuvoje nustatyto antrosios pakopos pensijų instituto teisinio reglamentavimo raidos tyrimu, teisinio reglamentavimo aktualijų bei problemų atskleidimu. Daug dėmesio yra skiriama nestabilaus ir nuolat keičiamo Lietuvos antrosios pakopos pensijų kaupimo teisinio reguliavimo analizei, aiškinamasi tokio dažno teisinio reglamentavimo keitimo priežastys. Baigiamajame darbe atskleidžiamos ir didelis dėmesys yra skiriamas itin aktualioms Lietuvoje nustatyto antrosios pakopos pensijų instituto teisinio reglamentavimo problemoms. Pabrėžtina, kad nors nagrinėjama tema mokslinių tyrimų Lietuvoje ir yra atlikta, daugelis rašto darbų yra analizuojami iš ekonominės ar socialinės pusės, kadangi darbuose yra vertinami pensijų kaupimo antrojoje pakopoje rodikliai bei tiriami pačių dalyvių elgesio modeliai.

Šaltiniai. Šiame darbe yra analizuojami nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys pensijų kaupimą antrosios pensijų sistemos pakopoje, taip pat aktualūs šių teisės aktų aiškinamieji raštai bei kiti parengiamieji dokumentai. Didelis dėmesys yra skiriamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikai, susijusiai su antrosios pakopos pensijų kaupimu, kurios vertinimas padeda išsamiau atskleisti Lietuvoje nustatyto antrosios pakopos pensijų kaupimo reglamentavimą bei jo problematiką. Be to, baigiamajame darbe nagrinėjama įvairi mokslinė teisinė literatūra. Remiamasi A. Bitino publikacijomis, kuriose jis plačiai nagrinėja Europos Sąjungos šalių pensijų sistemų modernizavimą, Lietuvos pensijų sistemos reformą, pensijų kaupimą pensijų fonduose. Nagrinėjant Lietuvos antrosios pakopos pensijų instituto teisinį reglamentavimą ir problematiką buvo

naudojamasi V. Petrylaitės, A. Daukšienės, V. Nikitino, E. Fultz ir kitų autorių publikacijomis.

1. Antrosios pakopos pensijų fondų vieta Lietuvos pensijų sistemoje

Veiksminga pensijų sistema yra kiekvienos valstybės siekis. Pensijų sistemos pagrindinis tikslas – užtikrinti pakankamas ir stabilias pajamas asmenims, susidūrusiems su tam tikromis socialinėmis rizikomis, pavyzdžiui, kaip senatvė. Nors pensijų sistemai keliamas uždavinys yra užtikrinti stabilų pajamų šaltinį ir taip apsaugoti asmenis nuo skurdo, neatskiriamas pensijų sistemos bruožas yra jos kintamumas, atsižvelgiant į tam tikrus socialinius, ekonominius bei kultūrinius pokyčius visuomenėje. Mažėjantis gimstamumas, ilgėjanti gyvenimo trukmė, Valstybinio socialinio draudimo fondo (toliau – VSDF) deficitas bei kitos priežastys lemia pensijų sistemų reformas bei pačios sistemos nuolatinį tobulinimą ir efektyvinimą.

1.1. Antrosios pakopos pensijų kaupimo instituto sukūrimo Lietuvoje prielaidos

XX amžiaus pabaigoje daugelis valstybių susidūrė tiek su socialiniais, tiek su ekonominiais, tiek su demografiniais pokyčiais. Šalių socialinio solidarumo principais grįstos socialinės apsaugos sistemos susidūrė su liberalia ekonominės plėtros samprata, t. y. socialinės apsaugos sistemos nebegalėjo trukdyti ekonomikos plėtrai. Tradicinio modelio gerovės valstybės dėl didėjančių socialinio draudimo kaštų bei ekonomikos lėtėjimo pradėjo ieškoti naujų socialinės apsaugos sistemų organizavimo ir valdymo formų, o kaip pagrindinius iššūkius solidarumo principu paremtoms pensijų sistemoms buvo galima įvardinti: *a)* pailgėjusią žmonių gyvenimo trukmę; *b)* didelę dalis žmonių, ypač kūdikių bumo karta, tuo metu sulaukė pensinio amžiaus iš išėdinėjo į pensiją; *c)* kai kuriems darbuotojams buvo žadėta, kad jų pensijos dydžiai priklausys nuo buvusio darbo užmokesčio dydžio; bei *d)* privataus sektoriaus darbdaviai siūlė pensijas, kurių išmokos yra susietos su atitinkamų fondų investicijų rezultatais (Bitinas, 2011a, p. 1056). 1998-2007 m. daugelis Centrinės ir Rytų Europos valstybių, remiantis Pasaulio banko pasiūlymu, įtvirtino pensijų kaupimą antroje pakopoje, turintį paskatinti nacionalinės ekonomikos augimą, sumažinti spaudimą pensijų finansavimo mechanizmui vis labiau didėjant pensinio amžiaus žmonių skaičiui bei sukurti stabilesnę nei valstybinę pensijų sistemą (Fultz, Hirose, 2019, p. 4). Nauja pensijų sistemos organizavimo reforma, kurios tikslas yra sumažinti biudžeto deficitą, efektyvinti ir stiprinti valstybinio socialinio draudimo teikiamas garantijas, neaplenkė ir Lietuvos (Bitinas, 2011a, p. 1056).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Vyriausybė) 2000 m. balandžio 26 d. nutarime Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl Pensijų sistemos reformos koncepcijos“, 2000) (toliau – Vyriausybės nutarimas dėl pensijų sistemos reformos

koncepcijos), kuriuo Vyriausybė pritarė pensijų sistemos reformai, buvo konstatuota, kad pensijų reforma yra būtina, jog būtų finansiškai subalansuota valstybinė socialinio draudimo pensijų sistema taip, kad ji galėtų veikti be finansinio deficito, bei siekiant užtikrinti, kad asmenys, sulaukę pensinio amžiaus, gautų didesnes pajamas nei iki šiol, taip pat, kad pensijų perskirstymas ne didėtų, o mažėtų. Buvo planuojama, kad šis tikslas gali būti pasiektas pertvarkant pensijų sistemos finansavimo būdą taip, kad būtų įvestas privalomas pensijų kaupimas pensijų fonduose, dalį einamųjų įmokų skiriant kaupimui pensijų fonduose, tačiau nedidinant pačio pensijų draudimui skirtų įmokų tarifo. 2001 m. išleistame Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialiniame pranešime už 2000 m. buvo paminėta, kad pagrindinės Lietuvos pensijų sistemos problemos yra nedidelės socialinio draudimo pensijos, didelis pensijų perskirstymas, menkos Lietuvos gyventojų paskatos dalyvauti socialinio draudimo sistemoje, VSDF finansiniai sunkumai bei vis stiprėjanti visuomenės senėjimo tendencija, o tai veda prie pensijų sistemos reformos būtinumo (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2001, p. 84).

2002 m. gruodžio 3 d. priimtas ir 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, 2002) (toliau – Pensijų sistemos reformos įstatymas) įtvirtino valstybinės socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo nuo 2004 m. sausio 1 d., užtikrinančio Lietuvos gyventojų papildomas pajamas senatvėje, teisinį pagrindą ir pagrindinius principus. Atlikus Pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamojo rašto analizę matyti, kad įvedus pensijų kaupimą, gyventojams būtų suteikta galimybė pensijų kaupimo bendrovėse kaupti valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalį, kuriose ji būtų investuojama ar reinvestuojama į diversifikuotą investicijų portfelį, taip padidinant pensijų kaupime dalyvaujančių asmenų pensijas, kadangi darbingo amžiaus žmonės dalį jų vartojimo iš darbingo amžiaus perkeltų į senatvę, o pagrindinis einamojo finansavimo ir pensijų kaupimo principų derinimu pagrįsto modelio privalumas – mažėjanti bendra rizika, nes apsaugos senatvėje finansavimas yra paskirstomas tarp skirtingų mechanizmų (Pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2001).

Įgyvendinant Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatas, 2003 m. liepos 4 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, 2003) (toliau – Pensijų kaupimo įstatymas), įsigaliojęs 2003 m. liepos 30 d., kuris nustatė išsamų valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo ir pensijų išmokų mokėjimo organizavimo sąlygų bei tvarkos reglamentavimą. Kadangi Pensijų kaupimo įstatymu yra nustatomas valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies

kaupimas pensijų fonduose, išanalizavus Pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamąjį raštą matyti, kad Pensijų kaupimo įstatyme ypatingas dėmesys yra skiriamas pensijų kaupimo bendrovių veiklos suvienodinimui, dalyvių pensijų turto saugumo reikalavimams bei pensijų kaupimo veiklos priežiūros institucijų vaidmenį (Pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2003).

Kai kurių mokslininkų vertinimu, pensijų sistemos reforma buvo palankesnė daugiau uždirbantiems ir jaunesniems žmonėms, o mažiau uždirbantiems, vyresniems ir socialinėje atskirtyje esantiems žmonėms pensijų sistemos reforma įvedusi pensijų kaupimą neturėjo prasmės (Bernotas, Guogis, 2006 cituota Bitinas, 2008, p. 21). Pensijų kaupimo sistemos įvedimas taip pat susilaukė kritikos, kadangi privačios finansinės institucijos susiduria su nedidele rizika palyginus su pavojais, su kuriais susiduria kaupime dalyvautis asmuo ir valstybė, kadangi privatūs pensijų fondai tikrai padengs sąnaudas ir gaus pelną, taip pat galimybę kelis dešimtmečius, kol ateis pensijų išmokėjimo metas, laisvai disponuoti individualiai kaupiančio pensijai žmogaus pinigais, o kaupiantis asmuo, privačiam pensijų fondui bankrutavus arba jų investicijoms nenusisekus, gali likti be nieko arba su simboline pinigų suma rankose (Gylis, s. a., cituota Bitinas, 2008, p. 21). Taip pat yra pažymėtina, kad nors kaupimo principu paremta pensijų sistema ne taip jautriai reaguoja į demografinius pokyčius ir šios sistemos brandos laikotarpis iki jos realaus funkcionavimo yra ilgas (einamojo finansavimo pensijų sistemos įkūrimo laikas palyginus yra trumpas), sukauptas lėšas yra sunku apsaugoti nuo infliacijos, išmokos nepadidina realios pensijų vertės esant ekonomikos augimui, vertybinių popierių rinkos reiškiniai sistemos dalyviams dažnai yra nesuprantami, o ir investuojant yra susiduriama su investavimo rizika (Bitinas, 2015, p. 8).

Apibendrinant galima teigti, kad 2003 m. Lietuvoje įvykdytos pensijų sistemos reformos reikalingumas buvo grindžiamas nedidelėmis socialinio draudimo pensijos, dideliu pensijų perskirstymu, VSDF finansiniais sunkumais bei senėjančios visuomenės tendencija. Nuo 2004 m. pradėjus veikti pensijų kaupimo sistemai, buvo įtvirtintas einamojo finansavimo ir pensijų kaupimo principų derinimu pagrįstas pensijų finansavimo modelis, tad gyventojams buvo suteikta galimybė pensijų kaupimo bendrovėse kaupti valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalį, kuriose ji būtų investuojama, taip padidinant pensijų kaupime dalyvaujančių asmenų pensijas

1.2. Lietuvos pensijų sistemos modelis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992) (toliau – Konstitucija) 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, vadovaudamasis Konstitucija, turi plačią diskreciją pasirinkti pensijų sistemą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas), bei kad naudodamasis šia diskrecija įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairius Konstitucijos 52 straipsnyje garantuojamų senatvės pensijų sistemos modelius, *inter alia* grindžiamus senatvės pensijoms mokėti būtinų lėšų surinkimu iš tuo metu dirbančių asmenų pajamų arba būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų kaupimu specialiuose pensijų fonduose, taip pat šių modelių derinimu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

Dabartiniam Lietuvos pensijų sistemos modeliui buvo pritarta Vyriausybės nutarimu dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos. Minėtas Vyriausybės nutarimas numatė, kad pensijų sistemos modelį sudarys trys pakopos. Vyriausybės nutarimas dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos įtvirtino, kad pirmoji pensijų sistemos pakopa bus einamosiomis įmokomis ir (arba) mokesčiais finansuojamos pensijos, antroji pensijų sistemos pakopa – privalomasis pensijų kaupimas, kuriame dalis pensijoms skirto socialinio draudimo įmokų tarifo bus skiriama kaupiamajam draudimui, trečioji pensijų sistemos pakopa – savanoriškas papildomas pensijų kaupimas, kuriame asmenys galėtų kaupti papildomai ir gauti senatvėje daugiau pajamų nei numatyta pirmoje ir antroje pakopose.

Remiantis Vyriausybės nutarime dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos įtvirtintu Lietuvos pensijų sistemos modeliu, šiuo metu Lietuvos pensijų sistemą sudaro trys pakopos:

1. Pirmoji pensijų sistemos pakopa – privalomasis valstybinis socialinis pensijų draudimas, apimantis senatvės, negalios, našlių ir našlaičių socialinio draudimo pensijas, reglamentuotas Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymu. Pirmojoje pensijų pakopoje privalomai dalyvauja visi dirbantys, mokantys valstybinio socialinio draudimo įmokas. Šios pakopos finansavimas yra paremtas solidarumo principu, kadangi pensijoms mokėti skirtos lėšos yra surenkamos iš einamosios socialinio draudimo įmokų, o pensija yra mokama atsižvelgiant į pagal įmokų dydį surinktus taškus. Šios pakopos tikslas yra užtikrinti minimalią saugą nuo skurdo senatvės, negalios, našlystės arba našlaitystės atveju (Bitinas *et al.*, 2011, p. 165).

2. Antroji pensijų sistemos pakopa – savanoriškasis kaupimas senatvės pensijai pensijų fonduose. Šios pensijų sistemos pakopos esmė – kaupiamųjų pensijų įmokų, kurias sudaro atitinkamos dalys dalyvio pajamų ir valstybės biudžeto lėšų, kaupimas privačiuose fonduose, jas investuojant ir siekiant gauti investicinės grąžos bei taip užtikrinant papildomas pajamas senatvėje. Privačiuose fonduose antroje pakopoje sukauptos įmokos bei gautas investavimo rezultatas atskaičius pensijų kaupimo bendrovių administravimo kaštus sudaro papildomą senatvės pensijos dalį. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nors tiek iš Vyriausybės nutarimo dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos, tiek iš Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamojo rašto matyti, jog buvo svarstoma pensijų kaupimą antroje pakopoje padaryti privalomą, tačiau galiausiai buvo nukrypta nuo Pasaulio banko pensijų sistemos modelio, pagal kurį yra rekomenduojamas privalomas dalyvavimas antroje pensijų pakopoje ir buvo pasirinktas liberalusis pensijų kaupimo antroje pakopoje modelis, t. y. dalyvavimas savo noru (Daukšienė, 2014).

3. Trečioji pensijų sistemos pakopa – papildomas savanoriškas pensijų kaupimas pensijų fonduose. Kaupimo trečiojoje pensijų sistemos pakopoje esmė – kaupiantysis asmuo savarankiškai sprendžia kokio dydžio įmokas ir koku periodiškumu mokėti. Šioje pensijų sistemos pakopoje sukauptos lėšos taip pat yra investuojamos, siekiant dar daugiau padidinti pajamų lygį senatvėje.

Svarbu pabrėžti, kad anksčiau minimos pensijų pakopos veikia kaip sistema, t. y. į pensiją dar neišėjęs asmuo gali kaupti visose trijose pakopose ir taip užsitikrinti didžiąją dalį iki senatvės pensijos buvusių pajamų. Lietuvos pensijų sistemą sudarančių pakopų esminių aspektų palyginimas yra pateikiamas šio darbo lentelėje Nr. 1.

1 lentelė. Lietuvos pensijų sistemos pakopų palyginimas

Pakopa	Dalyvavimas	Kaupimas	Investavimas	Tikslas
I pakopa	Privalomas visiems mokantiems valstybinio socialinio draudimo įmokas	Pagal įmokų dydį kaupiami taškai, nuo kurių priklauso mokamos senatvės pensijos dydis	Nėra	Užtikrinti minimalias pajamas senatvėje
II pakopa	Neprivalomas	Kaupiamas įmokas sudaro atitinkamo dydžio dalys dalyvio pajamų ir valstybės biudžeto lėšų	Sukauptos lėšos yra investuojamos, siekiant gauti papildomą investicinę grąžą	Užtikrinti papildomas pajamas senatvėje
III pakopa	Savanoriškas	Kaupiamųjų įmokų dydis priklauso nuo kaupiančiojo	Sukauptos lėšos yra investuojamos, siekiant gauti papildomą investicinę grąžą	Užtikrinti dar daugiau papildomų pajamų senatvėje

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Luminor Bank AS. Pensijų ABC: Kuo skiriasi I, II ir III pensijų pakopos? Prieiga per internetą: <<https://www.luminor.lt/lt/pensiju-abc-kuo-skiriasi-i-ii-ir-iii-pensiju-pakopos>>

Išanalizavus Lietuvos pensijų sistemos modelį galima teigti, kad Lietuvos pensijų sistemos modelį sudaro trys pakopos. Pirmoje pensijų sistemos pakopoje privalomai dalyvauja visi dirbantys asmenys, mokantys valstybinio socialinio draudimo įmokas, o šioje pakopoje mokamos pensijos, kurių tikslas yra užtikrinti minimalias pajamas senatvėje, yra finansuojamos einamosiomis įmokomis. Antrojoje pensijų sistemos pakopoje asmenys savanoriškai kaupia dalį savo pajamų ir valstybės biudžeto lėšomis mokamą įmokos dalį. Trečiojoje pensijų sistemos pakopoje asmenys savanoriškai papildomai kaupia įmokas savo lėšomis. Antrojoje ir trečiojoje pensijų sistemos pakopose surinktos įmokos yra investuojamos, siekiant užtikrinti papildomas pajamas senatvėje.

2. Pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinis reglamentavimas

2003 m. Lietuvoje įvykdžius pensijų reformą ir nuo 2004 m. pradėjus veikti pensijų kaupimo privačiuose fonduose sistemai, pensijų kaupimo antroje pakopoje teisinis reglamentavimas buvo ne kartą keistas, tobulinamas ir efektyvinamas. 2003 m. liepos 4 d. priimtas Pensijų kaupimo įstatymas iki šiol buvo keistas ir pildytas 24 kartus (25 kartus skaičiuojant su naujausiu Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimu, pripažinusiu kai kurias Pensijų kaupimo įstatymo nuostatas prieštaraujančiomis Konstitucijai), du kartus iš jų įstatymas buvo keičiamas iš esmės. Akivaizdu, kad nestabilus ir dažnai keičiamas antrosios pakopos pensijų kaupimą reglamentuojantis reguliavimas neleidžia darbuotojams planuoti ateities apsirūpinimo mechanizmo ir mažina darbuotojų pasitikėjimą, kuris yra būtinas ilgalaikiai pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose sėkmei (Fultz, Hirose, 2019, p. 16-17). Toliau šiame skyriuje bus nagrinėjami Pensijų kaupimo įstatymo bei Pensijų sistemos reformos įstatymo pakeitimai ir papildymai, susiję su pensijų įmokų kaupimu bei pensijų išmoku mokėjimu, bei aptariamas aktualus pensijų kaupimo antrosios pakopos fonduose aktualus teisinis reglamentavimas.

2.1. Pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinio reglamentavimo raida

Lietuvoje keičiantis ekonominei padėčiai buvo keičiamas ir antrosios pakopos pensijų kaupimo pensijų fonduose teisinis reglamentavimas.

2003 m. liepos 4 d. priimtoje ir 2003 m. liepos 30 d. įsigaliojusioje Pensijų kaupimo įstatymo redakcijoje buvo numatyta, kad teisę kaupti pensiją turi asmenys, kurie yra privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, išskyrus asmenis, kurie jau yra sukakę senatvės pensijos amžių, o dalyvavimas pensijų kaupime prasideda nuo raštu sudarytos pensijų kaupimo sutarties, apie kurią informacija buvo registruojama VSDF valdybos administruojamame dalyvių registre. Pensijų kaupimas pasireiškė valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimu tik viename pensijų fonde. Kaupiamųjų pensijų įmokų dydis buvo reglamentuojamas Pensijų sistemos reformos įstatymu ir 2004 m. sudarė 2,5 proc., 2005 m. – 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., nuo 2007 m. – 5,5 proc. dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Valstybinio socialinio draudimo įmokos, kurių sudedamoji dalis yra pensijų įmoka, draudėjų būdavo apskaičiuojamos ir pervedamos VSDF biudžetui, o VSDF valdyba, remdamasi dalyvių registre esančia informacija, pervedavo pensijų įmokas atitinkamiems pensijų kaupimo bendrovių valdomiems pensijų fondams. Iki tol – lėšas VSDF valdyba valdydavo patikėjimo teise. Asmenims taip pat būdavo suteikta teisė pensijų įmokas kaupti konservatyviame fonde, kuriame esantis pensijų turtas būdavo investuojamas į mažesnės

rizikos turto klases, t. y. valstybių vyriausybių ar centrinių bankų obligacijas. Dalyvių, kurie jau buvo sudarę pensijų išmokos sutartį, vardu pensijų įmokos nebebuvo mokamos. Pensijų kaupimo sutarties pabaigos pagrindai buvo laikomi: 1) kai dalyvis sulaukdavo senatvės pensijos amžiaus ir pagal pensijų išmokų sutartį jam išmokėjus visą pensijų išmoką; 2) dalyvio mirtis. Mirusio asmens, kaupusio pensijų įmokas ir dar nesulaukusio senatvės pensijos amžiaus, pensijų turto dalis buvo paveldima remiantis įstatymais ir išmokama įpėdiniams pinigais. Atsižvelgiant į pirmąjį pensijų kaupimo sutarties pabaigos pagrindą, yra matoma, kad teisę gauti pensijų išmoką įgyja asmenys sulaukę senatvės pensijos amžiaus bei sudarę pensijų išmokos sutartį, jeigu asmuo nepasinaudojo teise nukelti išmokos mokėjimo pradžią (tokiu atveju, asmuo toliau kaupia pensiją). Šioje 2003 m. liepos 30 d. įsigaliojusioje Pensijų kaupimo įstatymo redakcijoje buvo nustatyta, kad pensijų išmokos yra: 1) pensijų anuitetas, kuris negali būti mažėjantis ir yra mokamas iki gyvos galvos; 2) vienkartinė pensijų išmoka; arba 3) periodinė pensijų išmoka. Galima teigti, kad pensijų išmokos tipas priklausydavo nuo dalyvio sukauptos pensijų turto dalies, kadangi pagal jį būdavo apskaičiuojamas bazinio pensijų anuiteto dydis. Pensijų anuitetas būdavo privalomas ir turėdavo būti nupirktas už visą dalyvio sukauptą pensijų turto dalį, kai dalyvio apskaičiuotas bazinis pensijų anuiteto dydis būdavo ne mažesnis kaip pusė valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio. Dalyviai, kurių apskaičiuotas bazinis pensijų anuiteto dydis būdavo mažesnis kaip pusė valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio neturėjo prievolės įsigyti pensijų anuitetą, tačiau galėdavo gauti periodinę arba vienkartinę pensijų išmoką. Svarbu pažymėti, kad toks dalyvis vis tiek išlaikydavo teisę įsigyti pensijų anuitetą. Dalyvis, kurio apskaičiuotas bazinio pensijų anuiteto dydis tris kartus viršydavo valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį, turėjo teisę sukauptą pensijų turto dalies dalį, kuri viršydavo sumą, reikiamą trigubos valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio baziniam pensijų anuitetui įsigyti, gauti iš pensijų kaupimo bendrovės periodinės ar vienkartinės pensijų išmokos būdu. Atkreiptinas dėmesys, kad pirmojoje Pensijų kaupimo įstatymo redakcijoje visiškai nebuvo aptarta periodinių pensijų išmokų skaičiavimo metodika, nors, kaip ir buvo minėta anksčiau, Konstitucijos 52 straipsnis nustato, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad pagal šią Konstitucinę nuostatą, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, taip pat pensijų dydžiai yra nustatomi tik įstatymu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas). Pavyzdžiui, pensijų atveju nustatant senatvės pensiją įstatymu turi būti nustatytas amžius, kurį sukakęs asmuo

turi teisę gauti senatvės pensiją, šios pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai (Petrylaitė, 2012, p. 162).

Reikia paminėti ir tai, kad asmenims, dalyvavusiems pensijų kaupime, bei dalyviams, kuriems buvo paskirta ir mokama valstybinė socialinio draudimo invalidumo pensija, valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų dydis įstatymų nustatyta tvarka būdavo proporcingai mažinamas, išskyrus, už tą laikotarpį, kai asmenys nedalyvavo pensijų kaupime. Išmokos migruojantiems asmenims, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo kita valstybė, sukauptos lėšos nebūdavo išmokamos tol, kol jie nesukakdavo senatvės amžių.

Nuo Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 19, 20, 22, 28, 30 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 19, 20, 22, 28, 30..., 2004) įsigaliojimo 2004 m. birželio 19 d., pensijų kaupimo pradžia buvo siejama ne tik su pensijų kaupimo sutarties sudarymu, bet ir su jos registracija Pensijų kaupimo dalyvių ir pensijų kaupimo sutarčių registre, kurį tvarkė VSDF valdyba. Pabrėžtina, kad ilgainiui registro, kuriame registruojama informacija apie dalyvius bei kaupimo sutartis, pavadinimas keitėsi, bet jo esmė išliko tokia pati, valdytojas bei tvarkytojas – VSDF valdyba. Taip pat, šiuo Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimu buvo nustatyta pora papildomų pensijų kaupimo pabaigos pagrindų: 1) dalyviui pasinaudojus teise per 30 kalendorinių dienų nuo sutarties sudarymo vienašališkai nutraukus pirmą kartą sudarytą pensijų kaupimo sutartį; 2) teismui pripažinus pensijų kaupimo sutartį negaliojančia. Pabrėžtina, kad pensijų kaupimo sutartis laikoma sudaryta pirmą kartą ir tada, kai dalyvis jau buvo pasinaudojęs teise vienašališkai nutraukti pensijų kaupimo sutartį per 30 kalendorinių dienų nuo jos sudarymo. Jeigu už asmenį, kuris nutraukė pensijų kaupimo sutartį, buvo pervestos pensijų įmokos, jos visos būdavo gražinamos VSDF.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 21, 22 ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 21, 22 ir 23..., 2005) įsigaliojusi 2005 spalio 27 d., buvo patikslinta, kad, kadangi pensijų išmokos sutartį sudariusio dalyvio vardu negali būti mokamos kaupiamosios įmokos, kalendorinis ketvirtis prieš kalendorinį ketvirtį, kai buvo sudaryta pensijų išmokos sutartis, laikomas paskutiniu ketvirčiu, už kurį apskaičiuojamos ir yra pervedamos pensijų įmokos į atitinkamą pensijų fondą, o jeigu tokios įmokos buvo pervestos, jos turi būti išmokamos dalyviui (jeigu pensijų išmokos jau išmokėtos) arba pridedamos prie mokėtinų pensijų išmokų (jeigu jos dar nėra išmokėtos). Taip pat, kadangi dalyviai, sulaukę senatvės pensijos amžiaus, gali pasinaudoti pensijų išmokos mokėjimo pradžios nukėlimo teise ir jiems nesikreipus į pensijų kaupimo bendrovę dėl pensijų išmokos sutarties sudarymo yra laikoma, kad dalyviai šia teise

pasinaudojo, buvo nustatyta, jog pensijų išmokos sutartis yra sudaroma tik po to, kai dalyvis pateikia raštišką prašymą dėl šios sutarties sudarymo. Pensijų išmokos sutartis įsigalioja nuo jos pasirašymo momento, o bazinio pensijų anuiteto dydis būdavo apskaičiuojamas pagal dalyvio sukauptą pensijų turto dalį raštiško dalyvio prašymo dėl pensijų išmokos sutarties gavimo pensijų kaupimo bendrovėje dieną.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 24, 28 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 13(1) ir 18(1) straipsniais įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 24, 28..., 2006) buvo nustatyta pensijų kaupimo bendrovių pareiga pensijų kaupime dalyvauti ketinantį asmenį supažindinti su pensijų kaupimo bendrovės valdomų pensijų fondų investavimo rizikos palyginimu prieš sudarant pensijų kaupimo sutartį. Be to, pensijų kaupimo bendrovės, asmenims, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus yra likę mažiau kaip 7 metai, prieš sudarant pensijų kaupimo sutartį privalėjo jį informuoti apie galimybę kaupti pensiją konservatyvaus investavimo pensijų fonde. Asmuo, kuriam iki senatvės pensijos amžiaus yra likę mažiau kaip 7 metai, norintis pensiją kaupti kitame nei konservatyvaus investavimo pensijų fonde, galėjo pensijų kaupimo sutartį sudaryti tik tuo atveju, jei jis raštu būdavo supažindintas su visų pensijų kaupimo bendrovės valdomų pensijų fondų investavimo rizikos palyginimu, ir atsisakydavo sudaryti pensijų kaupimo sutartį dėl pensijų kaupimo konservatyvaus investavimo pensijų fonde. Atlikus Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 24, 28 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 13(1) ir 18(1) straipsniais įstatymo projekto aiškinamojo rašto analizę matyti, kad tokio tipo nuostata yra siekiama apsaugoti priešpensinio amžiaus dalyvio pensijų turto vertę, kadangi investuojant į rizikingus investavimo instrumentus, pavyzdžiui, akcijas, dėl akcijų vertės kritimo priešpensinio amžiaus dalyvio pensijų turto vertė gali žymiai sumažėti ir per laiką, likusį iki senatvės, nespėti pakilti.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 4..., 2009), įsigaliojusiu 2010 m. sausio 1 d., teisė kaupti pensiją buvo suteikta ir asmenims, kurie nėra sulaukę senatvės pensijos amžiaus ir kurie pagal Lietuvos Respublikos Europos Sąjungos institucijų darbuotojų ir Europos Parlamento narių pensinių teisių išsaugojimo ir perkėlimo įstatymą turintys teisę pervesti lėšas iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos. Ryšium su tuo, kad šiuo įstatymo pakeitimu buvo suteikta teisė Europos Sąjungos institucijų darbuotojams ir Europos Parlamento nariams pervesti savo kaupiamas lėšas iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, buvo nustatytas dar vienas pensijų kaupimo pabaigos

pagrindas, kuris numatė, kad pensijų kaupimas baigiasi kai dalyvio vardu sukauptos piniginės lėšos yra pervedamos į Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemą Lietuvos Respublikos Europos Sąjungos institucijų darbuotojų ir Europos Parlamento narių pensinių teisių išsaugojimo ir perkėlimo įstatymo nustatyta tvarka.

Nuo 2010 m. balandžio 4 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 9, 10, 22, 24 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymui (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 9, 10, 22, 24..., 2010), laikotarpis, už kurį būdavo apskaičiuojamos ir pervedamos paskutinės pensijų įmokos, buvo nustatytas kalendorinis mėnuo prieš kalendorinį mėnesį, kurį sudaryta pensijų išmokos sutartis (anksčiau tai buvo kalendorinis ketvirtis prieš kalendorinį ketvirtį, kai buvo sudaryta pensijų išmokos sutartis). Po šio Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimo atsirado galimybė pensijų išmokos sutartį nutraukti šalių susitarimu, jeigu dalyviui nebuvo išmokėta pensijų išmoka ar jos dalis ir (arba) nenupirtas pensijų anuitetas. Taip pat buvo numatyta, kad, kai kita šalis neįvykdo ar netinkamai įvykdo pensijų anuiteto sutartį ir tai yra esminis sutarties pažeidimas arba kai sutartis pripažįstama negaliojančia teismo, pensijų anuiteto sutartis gali būti nutraukta, išskyrus atvejį, kai pensijų anuiteto sutartis būdavo nutraukiama pagal draudimo sutarties nutraukimą lengvatinėmis sąlygomis reglamentuojančias įstatymų nuostatas, kadangi šios nuostatos pensijų anuitetų sutartims buvo taikomos *mutatis mutandis*. Pensijų anuiteto sutartį pripažinus negaliojančią arba nutraukus ją dėl nevykdomų ar netinkamai vykdomų sutarties esminių sąlygų, bendrovė, gavusi vienkartinę įmoką už kurią buvo nusipirtas anuitetas, perveda kitai bendrovei, su kuria dalyvis yra sudaręs naują pensijų anuiteto sutartį. Taip pat buvo numatyta, kad šios lėšos, nepervestos kitai bendrovei dėl dalyvio mirties, yra išmokamos šio asmens įpėdiniams.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo..., 2012), įsigaliojusiu 2012 m. lapkričio 24 d., buvo nustatyta valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies, papildomos dalyvio lėšomis mokamos pensijų įmokos ir papildomos iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokamos įmokos kaupimo organizavimo sąlygos ir tvarka. Siekiant suderinti Pensijų kaupimo įstatymo anksčiau aptartą redakciją su Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatomis, Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 1, 2, 3, 4, 7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 1, 2, 3, 4, 7 ir 8..., 2012), įsigaliojusiu 2013 m. sausio 1 d. buvo nustatyta, kad kaupiamosios pensijos įmokos yra mokamos iš trijų šaltinių: valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies, papildomomis dalyvio lėšomis mokamos pensijų įmokomis ir papildomomis iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokamomis įmokomis. Pensijų įmokų dydis nuo 2014 m. sausio 1

d. buvo numatytas 2 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, 1 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, dydžio pensijų įmoka, mokama dalyvio lėšomis, bei papildoma 1 proc. Lietuvos statistikos departamento paskelbto užpraeitų metų keturių ketvirčių vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio dydžio pensijų įmoka iš valstybės biudžeto lėšų. Minimame įstatyme buvo numatyta, kad nuo 2016 m. sausio 1 d. papildomos dalyvio lėšomis mokamos įmokos dydis bus 2 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, o papildomos iš valstybės biudžeto už dalyvį mokamos įmokos dydis taip pat numatytas 2 proc. Lietuvos statistikos departamento paskelbto užpraeitų metų keturių ketvirčių vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio. Nuo 2020 m. sausio 1 d. pensijų įmokos, mokamos nuo dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, buvo numatytas 3,5 proc.

Toks kaupiamosios pensijos finansavimo būdas, kai pensijų įmokos buvo mokamos iš dalyvio pajamų, valstybinio socialinio draudimo įmokos ir valstybės biudžeto lėšų, sudarė galimybę kaupiamosios sistemoms dalyviams sukaupti daugiau lėšų būsimai pensijai ir užtikrinti tinkamą anuiteto dydį, tačiau kartu šiuo kaupiamosios pensijos finansavimo būdu buvo įvestas įmoka mokama iš valstybės biudžeto lėšų nuo vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio, kuris iš esmės nepriklauso nuo pačio kaupiamosios sistemos dalyvio ir yra veikiamas išorės veiksnių (Volskis, 2012, p. 15-16). Valstybės lėšomis mokamos subsidijos įvedimas susilaukė daug kritikos. Buvusio pensijų kaupimo finansavimo esmė – kad kaupti pasirinkusių gyventojų valstybinio socialinio draudimo įmokos skyla į dvi dalis: viena nukreipiama į jų asmeninę sąskaitą pensijų fonde, o kita – į „Sodrą“. Tačiau įvedus subsidiją iš valstybės biudžeto, kuri būtų sąlyginė: norintys ją gauti, privalės kaupimui skirti papildomai savo pajamų. Tai reiškia, kad lėšų kaupti neturintys mokesčiai mokėtojai būtų priversti subsidijuoti tuos, kurie turi galimybių kaupti papildomai. Užuoat leidus gyventojams kaupti dalį savo uždirbamų lėšų, buvo įvesta subsidija, suvalstybinant privatų kaupimą (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2012).

Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimo įstatymu, įsigaliojusiu 2012 m. lapkričio 24 d., taip pat buvo nustatyta, kad valstybinio socialinio draudimo įmokos ir papildomos dalyvio lėšomis mokamos įmokos draudėjų yra apskaičiuojamos ir pervedamos VSDF biudžetui Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Papildomai buvo įtvirtinta, kad nuo šio įstatymo pakeitimo teisę gauti pensijų išmoką įgyja ir dalyviai, kuriems yra paskirta išankstinė valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija. Be to, buvo įtvirtinta, kad į pensijų turtą draudžiama nukreipti išieškojimą pagal pensijų kaupimo bendrovės ir pensijų fondo dalyvių prievoles.

2019 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymui (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691..., 2018), antrosios pakopos pensijų kaupimas buvo kardinaliai pertvarkytas. Išanalizavus šio Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimo *travaux préparatoires* matyti, kad tokių pakeitimų tikslas, įvertinus iki tol veikiančio pensijų kaupimo modelio trūkumus (dalis žmonių pensijas kaupia per maža apimtimi, dalis įmokos į pensijų kaupimą pervedama iš VSDF biudžeto, o tai kelia socialinę įtampą tarp esamų ir būsimų pensijų gavėjų, pensijų kaupimo dalyviai dažnai prisiima nepamatuotą investicinę riziką, išmokų iš pensijų kaupimo sistemos srities teisinis reguliavimas nesudaro pakankamų sąlygų didėti periodinių išmokų ir anuitetų skaičiui) ir atsižvelgiant į šalyje susiklosčiusią demografinę situaciją, užtikrinti pensijų sistemos būtų vientisumą, kad ji nepriešintų esamų ir būsimų pensijų gavėjų bei apimtų visus gyventojus, taip pat pasiekti ilgalaikį pensijų sistemos reformos tikslą – užtikrinti, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas. Pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymu buvo įvestas naujadaras – automatinis dalyvių įtraukimas į pensijų kaupimą antrosios pakopos pensijų fonduose, tad pensijų kaupimo pradžios pagrindais tapo ne tik pensijų kaupimo sutarties sudarymas, bet ir automatinis dalyvių įtraukimas kaupiti pensiją. Automatinio įtraukimo į pensijų kaupimą principas, įtvirtintas Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimu – kas trejus metus pilnamečiai asmenys, kurie įtraukimo į pensijų kaupimą metų sausio 1 d. yra jaunesni kaip 40 metų amžiaus ir įtraukimo į pensijų kaupimą metų sausio 2 d. yra duomenys apie jų draustumą Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir socialinio draudimo išmokų gavėjų registre, ir ne vėliau kaip iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. nepasinaudoję teise atsisakyti dalyvauti pensijų kaupime, yra įtraukiami į pensijų kaupimą. Kadangi asmenims, kurie buvo įtraukti į pensijų kaupimą, buvo numatyta teisė iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. atsisakyti kaupiti pensiją, pensijų įmokos už įtrauktus į pensijų kaupimą asmenis pradedamos skaičiuoti nuo įtraukimo į pensijų kaupimą metų liepos 1 d. Atsižvelgiant į tai, ar pensijų kaupimo sutartis buvo sudaryta pirmą kartą, ar perkeltos pensines teises iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, buvo nustatyti ir atitinkami pensijų kaupimo sutarties įsigaliojimo momentai, t. y. pirmą kartą sudarytos pensijų kaupimo sutarties įsigaliojimo momentas buvo laikomas trečio mėnesio, skaičiuojant nuo šios sutarties įregistravimo dalyvių ir sutarčių registre mėnesio, pirmos dienos, o pensijų kaupimo sutartys, perkeltos iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, įsigaliodavo nuo jų įregistravimo dalyvių ir sutarčių registre. Šiuo Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimu buvo nustatyta, kad įmokos yra kaupiamos dalyvio lėšomis ir iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokamomis pensijų įmokomis, t. y. nebeliko

valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies. Svarbu paminėti faktą, kad šiuo įstatymo pakeitimu buvo atsisakyta valstybinio socialinio pensijų įmokos dalies pervedimo, tad Pensijų sistemos reformos įstatymas, nustatantis valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies pervedimą į privačius pensijų fondus, neteko prasmės ir buvo pripažintas netekusiu galios. Nuo 2019 m. sausio 1 d. pensijų įmokos dydis buvo nustatytas 3 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, netaikant Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nuostatų dėl socialinio draudimo įmokų skaičiavimo nuo ne mažesnės kaip Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos, o iš valstybės biudžeto už dalyvį mokamos pensijų įmokos dydis – 1,5 proc. Lietuvos statistikos departamento paskelbto už praeitų metų keturių ketvirčių šalies ūkio darbuotojų vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio, tačiau pabrėžtina, kad nuo įstatymo įsigaliojimo (2019 m. sausio 1 d.) iki 2022 m. gruodžio 31 d. dalyviais tapusiems asmenims pensijų įmokų dydis skaičiuojamas šio darbo lentelėje Nr. 2 nurodyta tvarka.

2 lentelė. **Pensijos įmokos dydis pensijų sistemos dalyviams tapusiems nuo 2019 m. sausio 1 d. iki 2022 m. gruodžio 31 d.**

Metai	Pensijų įmokos nuo pensijų fondo dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, dydis	Iš valstybės biudžeto už pensijų fondo dalyvį mokamos pensijų įmokos dydis nuo Lietuvos statistikos departamento paskelbto už praeitų metų keturių ketvirčių šalies ūkio darbuotojų vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio
2019	1,8 proc.	0,3 proc.
2020	2,1 proc.	0,6 proc.
2021	2,4 proc.	0,9 proc.
2022	2,7 proc.	1,2 proc.
Nuo 2023	3 proc.	1,5 proc.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymu

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nuo 2019 m. sausio 1 d. iki 2022 m. gruodžio 31 d. dalyviais tapusiems asmenims išreiškusiems savo pageidavimą buvo numatyta galimybė kaupti ir bendruoju anksčiau minėtu principu, netaikant lentelėje nurodytos tvarkos. Dar viena naujovė, susijusi su kaupiamomis pensijų įmokomis – vienam iš tėvų, auginančiam vaiką iki 3 metų ir gaunančiam vaiko priežiūros išmoką arba turintį pensijų socialinį draudimą valstybės lėšomis, buvo numatyta 1,5 proc. Lietuvos statistikos departamento paskelbto už praeitų metų keturių ketvirčių šalies ūkio darbuotojų vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio dydžio pensijų įmoka iš valstybės biudžeto lėšų. Ši įmoka vienam iš tėvų skaičiuojama už kiekvieną vaiką iki 3 metų. Dalyviams taip pat buvo numatyta galimybė mokėti papildomą savo pasirinkto dydžio pensijų įmoką. Įmokų mokėjimo tvarka buvo nustatyta tokia: 1) dalyvio lėšomis mokamos pensijų įmokos draudėjų apskaičiuojamos ir pervedamos VSDF valdybai kartu su kitomis privalomomis valstybinio socialinio draudimo įmokomis; 2) remiantis dalyvių ir sutarčių registre esančia informacija, VSDF valdyba už kiekvieną dalyvį pveda pensijų įmokas atitinkamiems

pensijų kaupimo bendrovių valdomiems pensijų fondams. Dar viena naujovė – dalyviams buvo numatyta teisė ne ilgiau kaip 12 mėnesių (iš karto arba dalimis) per visą pensijų kaupimo laikotarpį sustabdyti pensijų įmokų mokėjimą. Be to, teisė gauti pensijų išmoką iš pensijų fondo buvo nustatyta ir dalyviams, kuriems buvo paskirta išankstinė senatvės pensija. Pensijų išmokų rūšys išlikos tokios pačios, t. y. vienkartinė arba periodinė pensijų išmokos ir pensijų anuitetas, tačiau pastarasis buvo išskirtas į: 1) standartinį pensijų anuitetą ir 2) atidėtąjį pensijų anuitetą. Standartinio pensijų anuiteto atveju pensijų anuiteto mokėtojas pensijų išmokų gavėjui periodiškai moka vienodo dydžio išmokas, atidėto pensijų anuiteto atveju periodinės išmokos pradedamos mokėti pensijų išmokų gavėjui, sulaukusiam 85 metų amžiaus. Abejos pensijų anuitetų rūšys yra mokamos ne rečiau kaip vieną kartą per 3 mėnesius iki gyvos galvos, pasibaigia pensijų išmokų gavėjui mirus ir yra nepaveldimos. Dalyvis privalomai turi nusipirkti pensijų anuitetą, kai jo vardu pensijų fonde yra sukaupta pensijų turto dalis lygi arba didesnė kaip 10 000 eurų. Tokiu atveju, standartinis pensijų anuitetas turi būti įsigytas už visą dalyvio vardu sukaupą pensijų turto dalį, atidėtasis pensijų anuitetas – už dalį pensijų turto dalies, o likusi dalis išmokama periodinėmis pensijų išmokomis. Kai dalyvio sukaupta pensijų turto dalis yra mažesnė arba lygi 3 000 eurų, dalyviui mokama vienkartinė pensijų išmoka, kuri yra išmokama vėliau kaip per 30 kalendorinių dienų nuo pensijų išmokos sutarties sudarymo dienos ir yra paveldima, kai dalyviui priklausanti pensijų turto dalis yra didesnė kaip 3 000 eurų, bet mažesnė kaip 10 000 eurų – ne rečiau kaip vieną kartą per 3 mėnesius yra mokamos periodinės pensijų išmokos, kurios taip pat yra paveldimos, tačiau tokie dalyviai, kuriems nėra privalomas pensijų anuitetas, išlaiko teisę įsigyti pensijų anuitetą. Dalyvis pensijų fonde sukaupęs didesnę kaip 60 000 eurų pensijų turto dalį, turi teisę sukaupą pensijų turto dalies dalį, viršijančią 60 000 eurų, gauti iš pensijų kaupimo bendrovės vienkartinę pensijų išmoka. Nustatyta, kad pensijų turto dalies dydžiai, dalyviui lemiantys pensijų išmokų rūšį, yra kas 5 metus indeksuojami atsižvelgiant į suderinto vartotojų kainų indekso ir mirtingumo kitimo tendencijas. Pensijų išmokos yra pradedamos mokėti, kai dalyvis įgijęs teisę gauti pensijų išmoką, su pensijų kaupimo bendrove sudaro pensijų išmokos sutartį. Kai dalyvis jau yra sudaręs pensijų išmokos sutartį, jo vardu nebegali būti kaupiamos pensijų įmokos, nebent, kai dalyvio vardu yra pervedamos pensijų įmokos už laikotarpius, buvusių iki sutarties sudarymo. Jeigu dalyviui nėra išmokėta pensijų išmoka (ar jos dalis) ir (arba) jeigu pensijų išmoka (jos dalis) nėra pervesta pensijų anuiteto mokėtojui, pensijų išmokos sutartis gali būti nutraukta šalių susitarimu. Dalyvis, kuriam pensijų anuiteto įsigijimas yra privalomas arba kuris pensijų anuitetą įsigyja savo iniciatyva, su pensijų

anuiteto mokėtoju sudaro pensijų anuiteto sutartį, kuri yra apmokama vienkartinė įmoka iš dalyvio pensijų kaupimo bendrovėje sukaupto pensijų turto dalies.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymo Nr. XIII-1360 1 ir 2 straipsnių pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymo Nr. XIII-1360 1 ir 2 ..., 2020), kuris įsigaliojo nuo 2020 m. balandžio 30 d. buvo įtvirtinta, kad pensijų anuitetų mokėtojas yra VSDF valdyba, o vienkartinės ir periodinės išmokos gavėjams moka pensijų kaupimo bendrovės. Pensijų anuiteto mokėjimo pagrindu tapo pensijų anuitetų mokėtojo sprendimas. Pensijų anuitetas apmokamas vienkartinė įmoka iš dalyvio vardu pensijų fonde sukauptos pensijų turto dalies, o šią įmoką į pensijų anuitetų mokėtojo valdomą pensijų anuitetų fondą perveda pensijų kaupimo bendrovė su dalyviu sudarytos pensijų išmokos sutarties pagrindu. Pensijų anuitetų mokėtojas asmeniui, turinčiam teisę gauti pensijų išmoką, gali siūlyti standartinį pensijų anuitetą su garantuojamu mokėjimo laikotarpiu. Tokiu atveju, standartinio pensijos anuiteto su garantuojamu mokėjimo laikotarpiu gavėjui dėl mirties neišmokėtų pensijų anuitetų už likusį garantuojamą mokėjimo laikotarpį sumą priklausanti vienkartinė pensijų anuiteto išmoka yra paveldima įstatymų nustatyta tvarka. Sukauptos pensijų turto dalies dydis, už kurią yra mokama vienkartinė pensijų išmoka buvo padidintas nuo 3 000 eurų iki 5 000 eurų, t. y. dalyviui mokama vienkartinė pensijų išmoka, jeigu jo vardu sukauptos pensijų turto dalis yra mažesnė arba lygi 5 000 eurų. Atsižvelgiant į tai, buvo nustatyta, kad, jeigu dalyvio pensijų turto dalis yra didesnė kaip 5 000 eurų, bet mažesnė kaip 10 000 eurų, dalyviui mokamos periodinės pensijų išmokos. Pensijų anuitetų mokėtojui buvo nustatyti draudimai bet kokia forma reikalauti dalyvio sveikatos patikrinimo duomenų ir juo naudoti bei atsižvengti į pensijų anuiteto gavėjo lyti apskaičiuojant pensijų anuiteto dydį. Be to, buvo įtvirtinta teisė vienašališkai atsisakyti įsigyti pensijų anuitetą, apie tai raštu pranešant pensijų anuitetų mokėtojui. Jeigu pensijų anuitetų mokėtojas per 10 darbo dienų nuo dienos, kai asmeniui pateikiamas (išsiunčiamas) sprendimas dėl pensijų anuiteto mokėjimo, negauna asmens atsisakymo įsigyti pensijų anuitetą, laikoma, kad asmuo nepasinaudojo teise vienašališkai atsisakyti įsigyti pensijų anuitetą. Taip pat yra laikoma, kad asmuo vienašališkai atsisako ir pensijų išmokos sutarties su pensijų kaupimo bendrove, kai jis atsisako įsigyti pensijų anuitetą. Vienašališkai atsisakęs pensijų anuiteto, asmuo tęsia dalyvavimą pensijų kaupime tol, kol jo dalyvavimas baigiasi kitais pensijų kaupimo pabaigos pagrindais. Dalyviams, sudariusiems pensijų išmokos sutartį, buvo suteikta teisė per 10 darbo dienų nuo pensijų išmokos sutarties įsigaliojimo vienašališkai jos atsisakyti. Nustatyta, kad pensijų anuiteto mokėjimas stabdomas ir pensijų anuitetai nemokami kai: 1) pensijų anuiteto gavėjas įsiteisėjusiu

teismo sprendimu yra pripažintas nežinia kur esančiu arba gaunami duomenys apie aplinkybes, sudarančias pagrindą nuspręsti, kad pensijų anuiteto gavėjas prarado teisę gauti pensijų anuiteto išmokas; arba 2) pensijų anuiteto gavėjas, įstatymų nustatyta tvarka deklaravęs išvykimą iš Lietuvos Respublikos, iki kiekvienų metų gruodžio 31 d. nepateikia dokumento, patvirtinančio, kad jis gyvena užsienio valstybėje arba kad yra gyvas ir yra tam tikroje vietovėje. Pensijų anuitetų mokėjimas nuo sustabdymo dienos, kai išnyksta pensijų anuiteto mokėjimą sustabdymą lėmusios aplinkybės.

Nuo 2021 m. sausio 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 14 straipsnio pakeitimo įstatymui (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 14..., 2020), buvo įtvirtinta, kad pensijų anuitetas yra mokamas kas mėnesį.

Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 29 straipsnio pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 29..., 2022), kuris yra paskutinis iki šiol priimtas ir nuo 2022 m. liepos 12 d. įsigaliojęs Pensijų kaupimo įstatymo pakeikimas, buvo pakeistas laikotarpis kas kiek laiko yra indeksuojami dydžiai, nuo kurių priklauso asmeniui mokėtinos pensijų išmokų rūšys, t. y. buvo nustatyta, kad dydžiai yra indeksuojami vidutinės metinės infliacijos kas 3 metus, o nebe kas 5 metus.

Atlikus daugelio pensijų kaupimą reglamentuojančių įstatymų nuostatų analizę, apibendrinant galima teigti, kad, su pensijų įmokomis ir išmokomis susijusių įstatymų pakeitimų ir papildymų tikslas – efektyvinti pensijų kaupimo sistemą, didinti gyventojų įsitraukimą, užtikrinti didesnes senatvės pensijos amžiaus sulaukusių asmenų pajamas bei palengvinti VSDF finansinius sunkumus. Keičiant pensijų kaupimą reglamentuojančių įstatymų nuostatas pensijų kaupimo esmė išliko tokia pati – pensijų įmokomis surinktas pensijų turtas yra investuojamas, taip siekiant suteikti gyventojams galimybę senatvėje gauti didesnes pajamas. Pats antrosios pakopos finansavimo modelis buvo iš esmės keistas du kartus – pirmiausia pensijų įmokų šaltinis buvo dalis valstybinio socialinio draudimo įmokos, paskui pensijų įmokos buvo finansuojamos iš dalies valstybinio socialinio draudimo įmokos, dalyvio pajamų ir valstybės biudžeto lėšų, galiausiai buvo prieita tik prie dalyvio pajamomis ir valstybės biudžeto lėšomis finansuojamos kaupiamosios pensijos įmokos. Nėra abejones, kad keičiant pensijų kaupimą reglamentuojančius teisės aktus yra siekiama efektyvinti pačią pensijų kaupimo sistemą, tačiau dažnas teisinių aktų keitimas, nestabilus ir nepastovus teisinis reglamentavimas gali kelti gyventojų nepasitikėjimą pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose institutu.

2.2. Esminiai antrosios pakopos pensijų bruožai

Vadovaujantis Pensijų kaupimo įstatymo pagrindinėmis sąvokomis, pensijų kaupimas yra pensijų įmokų kaupimas pensijų fonduose, o pačiu pensijų fondu yra laikomas kaupimo dalyviams bendrosios dalinės nuosavybės teise priklausantis pensijų turtas. Pensijų fondai gali būti: tikslinės grupės pensijų fondai¹, skirti visoms tikslinės pensijų fondų dalyvių grupėms, kurių dalyviai atitinka tam tikras gimimo metų ribas, bei turto išsaugojimo pensijų fondai². Tiek vieni, tiek kiti pensijų kaupimo fondai privalo turėti pensijų turto investavimo strategijas, o pensijų fondų valdymo subjektai investuojant pensijų turtą privalo vadovautis investavimo principais bei siekti, kad būtų pasiektas geriausias rezultatas.

Pensijų fondų valdymu užsiima pensijų kaupimo bendrovės, kurios turi turėti priežiūros institucijos – Lietuvos banko – licenciją užsiimti pensijų kaupimo veikla. Pabrėžtina, kad Lietuvos bankas užsiima ne tik pensijų kaupimo bendrovių licencijavimo veikla, bet ir nustato pensijų fondų steigimo tvarką, atlieka ir pensijų fondų valdymo įmonių, pensijų anuitetų mokėtojo ir draudimo įmonių veiklos priežiūros funkcijas, bei turi teisę skirti poveikio priemones už teisės aktų pažeidimus.

Šiuo metu galiojančios Pensijų kaupimo įstatymo redakcijos 4 str. 1 d. nustatyta, kad teisę kaupti pensiją turi asmenys, kurie turi draudžiamųjų pajamų, nuo kurių yra privalomai skaičiuojamos pensijų socialinio draudimo įmokos, bei asmenys, dirbantys Europos Sąjungos institucijose ir esantys Europos Parlamento nariais, turintys teisę pervesti lėšas iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, jeigu jie nėra sukakę Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatyto senatvės pensijos amžių. To pačio straipsnio 2 d. įtvirtinta, kad dalyvavimas pensijų kaupime prasideda asmenį įtraukus į pensijų kaupimą ir jam nepareiškus atsisakymo arba asmeniui ir pensijų kaupimo bendrovei sudarius pensijų kaupimo sutartį ir ją įregistravus Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo dalyvių, pensijų kaupimo ir pensijų išmokų sutarčių registre (toliau – Dalyvių ir sutarčių registras), kurio valdytoja ir tvarkytoja yra VSDF valdyba. Remiantis Lietuvos banko skelbiama 2023 m. Lietuvos II ir III pakopos pensijų fondų rinkos apžvalga, 2023 m. antrosios pakopos pensijų fonduose kaupė daugiau kaip 1,42 mln. dalyvių (Lietuvos bankas, 2024).

¹ Pensijų fondas, įgyvendinantis jo dalyvių grupės gyvenimo ciklui pritaikytą investavimo strategiją, kurios tikslas – atsižvelgiant į likusią šio fondo dalyvių pensijų kaupimo trukmę valdyti investicijas taip, kad dalyvis gautų didžiausią naudą kaupimo laikotarpiu ir susidurtų su mažiausiai investavimo rizika

² Pensijų fondas, kuris sudaromas ir valdomas siekiant apsaugoti dalyvio sukauptą pensijų turtą nuo infliacijos rizikos ir kiek įmanoma labiau apriboti dalyviui tenkančią investavimo riziką, kadangi jame yra saugomas jau senatvės pensijos amžiaus sulaukusių dalyvių pensijų turtas.

Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio, reglamentuojančio dalyvių įtraukimą į pensijų kaupimą, 1 dalyje įtvirtinta, kad kas trejus metus, skaičiuojant nuo 2019 m. sausio 1 d., pilnamečiai asmenys, kurie įtraukimo į pensijų kaupimą metų sausio 1 d. yra jaunesni negu 40 metų amžiau ir tų pačių metų sausio 2 d. Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir socialinio draudimo išmokų gavėjų registre yra duomenys apie jų draustumą, yra įtraukiami į pensijų kaupimą. Tokie asmenys, ne vėliau kaip iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų sausio 31 d. yra informuojami VSDF valdybos. Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 2 dalis detalizuoja, kad VSDF pranešime apie įtraukimą į pensijų kaupimą turi būti nurodyta informacija apie: 1) asmens teisę ne vėliau kaip iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. raštu, asmeniškai ar per VSDF elektroninę sistemą informuojant VSDF administravimo įstaigą, atsisakyti dalyvauti pensijų kaupime; 2) dalyvavimo pensijų kaupimą pradžią ir sąlygas; 3) asmens teisę ne vėliau kaip iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. sudaryti pensijų kaupimo sutartį su jo paties pasirinkta pensijų kaupimo bendrove, kitu atveju asmuo taps atsitiktine tvarka priskirtos pensijų kaupimo bendrovės dalyviu ir kaups pensijų įmokas jo gimimo datą atitinkančiame tikslinės grupės pensijų fonde; 4) pensijų kaupimo bendrovę, kuriai asmuo bus priskirtas ir standartinės tikslinės grupės pensijų fondo, kuriam asmuo bus priskirtas, taisyklės; bei 5) asmens teisę pasirinkti kitą pensijų kaupimo bendrovę, negu yra priskirta, ir kitą negu jo gimimo datą atitinkančią tikslinės grupės pensijų fondą. To pačio straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad įtraukiamus į pensijų kaupimą dalyvius VSDF valdyba atsitiktine tvarka lygiomis dalimis paskirsto visoms įtraukimo į pensijų kaupimą metu veikiančioms pensijų kaupimo bendrovėms, kurios per paskutinius 3 metus neturėjo pritaikytų poveikių priemonių už teisės aktų, reglamentuojančių pensijų kaupimo bendrovių veiklą, pažeidimus. Asmuo tampa jo gimimo datą atitinkančio tikslinės grupės pensijų fondo dalyviu tos pensijų kaupimo bendrovės, kuriai jis yra priskirtas, jeigu jis iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. nesudaro sutarties su savo pasirinkta pensijų kaupimo bendrove. Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalyje yra nustatyta, kad VSDF valdyba asmens atsisakymą dalyvauti pensijų kaupime registruoja Dalyvių ir sutarčių registre, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad asmenys, atsisakę dalyvauti pensijų kaupime, nėra dalyviai iki tol, kol jie nesudaro pensijų kaupimo sutarties su savo pasirinkta pensijų kaupimo bendrove arba iki tol kol vėl nėra įtraukiami į pensijų kaupimą ir nepasinaudoja teise atsisakyti kaupti pensiją. To pačio straipsnio 6 dalis įtvirtina asmenų, įtrauktų į pensijų kaupimą, teisę atsisakyti dalyvauti pensijų kaupime ir nepareiškus atsisakymo dalyvauti pensijų kaupime iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d., kai terminas yra praleistas dėl svarbių priežasčių. Ar termino praleidimo priežastys svarbios nustato VSDF administravimo

įstaigos įgaliotas tarnautojas, remiantis pateiktais dokumentais. Išanalizavus Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistinių duomenų portale skelbiamus duomenis apie įtrauktus į dalyvavimą pensijų kaupime asmenis, matyti, kad vien 2019 m., kai pradėjo veikti automatinis gyventojų įtraukimas į pensijų kaupimą antrosios pakopos pensijų fonduose, į pensijų kaupimą buvo įtraukti 132 393 asmenys, o per visą 2019-2023 m. asmenų įtraukimo į pensijų kaupimą laikotarpį, buvo įtraukti 366 726 asmenys.

Pensijų kaupimo įstatymo 7 straipsnio, įtvirtinančio svarbiausius pensijų kaupimo sutarties aspektus, 1 dalyje yra nustatyta, kad pensijų kaupimo sutartis yra sudaroma tik tarp dalyvio ir pensijų kaupimo bendrovės. Remiantis to pačio straipsnio 2 dalimi, reglamentuojančia pensijų kaupimo sutarties įsigaliojimą, pirmą kartą sudarytos pensijų kaupimo sutartys įsigalioja trečio mėnesio pirmą dieną, skaičiuojant nuo jų įregistravimo Dalyvių ir sutarčių registre mėnesio, o asmenų, perkeliančių pensines teises iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos, sudarytos sutartys įsigalioja nuo jų įregistravimo Dalyvių ir sutarčių registre. Sudarančiam pensijų kaupimo sutartį asmeniui, vadovaujantis Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 3 dalimi, pensijų kaupimo bendrovė turi pasiūlyti pensiją kaupti jo amžių atitinkančiame tikslinės grupės pensijų fonde, tačiau, remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 4 dalimi, asmuo turi teisę pensiją kaupti ir ne savo amžių atitinkančiame tikslinės grupės pensijų fonde. Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad pensijų kaupimo sutartys yra sudaromos raštu, jos sąlygos negali bloginti dalyvio padėties, kitu atveju, tokios pensijų kaupimo sutarties nuostatos yra negaliojančios. To pačio straipsnio 5 dalis nustato, kad pensijų kaupimo bendrovė, su kuria yra sudaryta pensijų kaupimo sutartis, negali be dalyvio sutikimo nutraukti pensijų kaupimo sutarties, išskyrus įstatymo nustatytais atvejais. Dalyvis, pirmą kartą sudaręs pensijų kaupimo sutartį, turi teisę jos atsisakyti remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 7 straipsnio 8 dalimi. Dalyvis tai gali padaryti per 30 dienų nuo pensijų kaupimo sutarties sudarymo. Svarbu paminėti ir tai, kad pirmą kartą sudaryta pensijų kaupimo sutartimi laikoma ir tuo atveju, jeigu dalyvis jau buvo pasinaudojęs teise atsisakyti pirmą kartą sudarytos pensijų kaupimo sutarties šiuo pagrindu. Pensijų kaupimo sutartį nutraukęs asmuo naują sutartį su jo pasirinkta pensijų kaupimo bendrove gali sudaryti ne anksčiau nei kitų metų sausio 1 d.

Dalyviai, dalyvaujantys pensijų kaupime, turi teisę pereiti tiek į kitą pensijų fondą, kurį valdo ta pati pensijų kaupimo bendrovė, tiek į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 9 straipsniu, reglamentuojančiu dalyvio perėjimą į kitą pensijų fondą, valdomą tos pačios pensijų

kaupimo bendrovės, dalyvis yra perkeliamas į kitą pensijų fondą (dalyvis turi teisę būti perkeltas ir į jo amžių neatitinkantį tikslinės grupės pensijų fondą) jo prašymu, perėjimas turi būti vykdomas laikantis priežiūros institucijos patvirtintų standartinių pensijų fondų taisyklių, o vieną kartą per metus dalyvis gali pakeisti pensijų fondą be jokių papildomų išskaitymų iš jo pensijų turto dalies, tačiau keičiant pensijų fondus daugiau negu vieną kartą per metus, iš dalyvio pensijų turto dalies gali būti daromi išskaitymai dėl išlaidų, susijusių su pensijų sąskaitos uždarymu bei lėšų pervedimu. Pensijų kaupimo įstatymo 10 straipsnis įtvirtina dalyvio teisę pereiti į pensijų fondą, kurį valdo kita pensijų kaupimo bendrovė, tačiau tik tokiu atveju, jeigu jo vardu buvo pervesta bent viena pensijų įmoka arba į pensijų fondą buvo pervestos lėšos iš Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemos. Ši teisė pakeisti pensijų fondą negali būti ribojama. Dalyvis, pereinantis į kitos pensijų kaupimo bendrovės valdomą pensijų fondą, turi jai pateikti prašymą. Prašymą įregistravus Dalyvių ir sutarčių registre, asmuo tampa naujos pensijų kaupimo bendrovės valdomo pensijų fondo dalyviu. Kaip ir perėjimas į tos pačios pensijų kaupimo bendrovės valdomą kitą pensijų fondą, taip ir perėjimas į kitos pensijų kaupimo bendrovės pensijų fondą turi vykti laikantis priežiūros institucijos patvirtintų standartinių pensijų fondų taisyklių. Tokio perėjimo atveju, iš dalyvio sukaupto turto gali būti taikomi tik tokie atskaitymai, kurie yra susiję su lėšų pervedimu ir pensijų sąskaitos uždarymo išlaidomis, kai asmuo keičia pensijų kaupimo bendrovę vieną kartą per metus. Iš dalyvio sukaupto turto jokie išskaitymai nėra daromi jeigu dalyvis yra perkeliamas dėl pensijų fondų jungiamo, pensijų fondo perdavimo valdyti kitai pensijų kaupimo bendrovei arba pačio pensijų fondo panaikinamo.

Pagal šiuo metu galiojantį pensijų kaupimą antroje pakopoje reglamentavimą, pensijų kaupimo įmokos yra mokamos iš dalyvio lėšų ir iš valstybės biudžeto lėšų. Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalis reglamentuoja, kad pensijų įmokų dydis, mokamas nuo dalyvio pajamų, nuo kurių yra skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, yra 3 proc., pensijų įmokos dydis mokamas iš valstybės biudžeto lėšų – 1,5 proc. nuo šalies vidutinio darbo užmokesčio. Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnio 3 dalis įtvirtina taisyklę, kad jeigu asmuo turi vaiką iki 3 metų ir gauna vaiko priežiūros išmoką arba yra draudžiamas pensijų socialiniu draudimu valstybės lėšomis, už vieną iš tėvų valstybės biudžeto lėšomis į pensijų fondą yra pervedama 1,5 proc. vidutinio šalies darbo užmokesčio. Ši įmoka yra mokama už kiekvieną vaiką iki 3 metų. Taip pat pabrėžtina, kad Pensijų kaupimo įstatymo 8 straipsnio 4 dalis įtvirtina, jog dalyvis savo lėšomis gali kaupti ir didesnę nei 3 proc. nuo savo pajamų pensijų įmoką. Pensijų kaupimo įstatymo 12 straipsnio, nustatančio pensijų įmokų apskaičiavimo ir pervedimo tvarką, 1 dalimi, dalyvio lėšomis mokamos pensijų įmokos yra pervedamos VSDF valdybai kartu su kitomis privalomomis valstybinio

socialinio draudimo įmokomis. Pensijų kaupimo įstatymo 12 straipsnio 4 dalis nustato, kad gautas įmokas VSDF valdyba laiko patikėjimo teise atskirai nuo kitų lėšų ir perveda pensijų kaupimo bendrovėms, remiantis Dalyvių ir sutarčių registre esančia informacija, kaip tai nustatyta Pensijų kaupimo įstatymo 12 straipsnio 2 dalyje. Pastarojo straipsnio 5 dalyje yra įtvirtina, kad už savarankiškai dirbančius asmenis, kurie yra privalomai draudžiami pensijų socialiniu draudimu, pensijų įmokos yra pervedamos pensijų kaupimo bendrovėms pagal jų faktiškai sumokėtas pensijų įmokas VSDF valdybai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad į pensijų kaupimą įtraukti asmenys turi teisę iki įtraukimo į pensijų kaupimą metų birželio 30 d. atsisakyti kaupti pensiją, remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 1 dalimi, todėl pensijų įmokos už įtrauktus dalyvius yra pradedamos skaičiuoti nuo tų pačių metų liepos 1 d. Jeigu įtrauktam į pensijų kaupimą asmeniui buvo pratęstas terminas atsisakyti dalyvauti pensijų kaupime Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 6 dalies nustatyta tvarka, dalyvio lėšomis sumokėtos pensijų įmokos yra gražinamos asmeniui, o valstybės biudžeto lėšomis sumokėtos įmokos – VSDF valdybai. Pabrėžtina, kad Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 5 dalis įtvirtina taisyklę, jog dalyvis vienu metu pensiją kaupti gali tik viename pensijų fonde. Taip pat pažymėtina, kad Pensijų kaupimo įstatymo 13 straipsnyje yra nustatyta dalyvio teisė laikinai, tačiau ne ilgesniam nei 12 mėnesių ir netrumpesniam negu 1 mėnesio laikotarpiui per visą dalyvio dalyvavimą pensijų kaupime laikotarpį, sustabdyti pensijų kaupimą, o pasibaigus dalyvio nurodytai sustabdymo trukmei, pensijų įmokų mokėjimas yra atnaujinamas automatiškai.

Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 8 dalis įtvirtina pensijų kaupimo pabaigos pagrindus. Pensijų įmokų kaupimas pasibaigia dalyviui sukakus senatvės pensijos amžių ir jam sudarius pensijų išmokos sutartį. Pensijų kaupimas taip pat pasibaigia kai dalyvis miršta, pensijų kaupimo sutartis teismo sprendimu yra pripažinta negaliojančia arba dalyvio sukauptos lėšos yra pervedamos į Europos Sąjungos institucijų pensijų sistemą, siekiant išsaugoti Europos Sąjungos institucijų darbuotojų arba Europos Parlamento narių pensines teises.

Vadovaujantis Pensijų kaupimo įstatymo 28 straipsnio 1 dalimi, pensijų išmokas gali gauti tik teisę į pensijų išmokas įgiję asmenys, t. y. dalyviai sulaukę senatvės pensijos amžiaus, bei, remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 28 straipsnio 3 dalimi, asmenys, gaunantys išankstinę senatvės pensiją. Pensijų kaupimo įstatymo 28 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta dalyvio, jau turinčio teisę į pensijų išmokas, teisė nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią. Jeigu asmuo, įgijęs teisę gauti pensijų išmokas, nesikreipia į pensijų kaupimo bendrovę dėl pensijų išmokos sutarties sudarymo, yra laikoma, kad dalyvis pasinaudojo teise nukelti pensijų išmokos mokėjimo pradžią. Pensijų išmokos mokėjimo

pradžios nukėlimo atveju asmuo lieka pensijų kaupimo dalyviu, t. y. toliau kaupia pensiją. Dalyvis, sulaukęs pensijos amžiaus, tačiau toliau kaupiantis pensiją, yra perkeliamas į turto išsaugojimo pensijų fondą.

Priklausomai nuo dalyvio sukauptos pensijos dydžio, pensijų išmokos gali būti mokamos Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 1 dalyje nustatytais būdais, t. y. vienkartinėmis ar periodinėmis pensijų išmokomis, kurias jų gavėjams moka pensijų kaupimo bendrovės, arba pensijų anuitetu, kuris gali būti atidėtasis arba standartinis ir yra mokamas VSDF valdybos. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 1 dalies 1 punktu, atidėtasis pensijų anuitetas yra mokamas periodinėmis išmokomis pensijų anuitetų gavėjui nuo 85 metų amžiaus iki gyvos galvos, jis nėra paveldimas. Tos pačios dalies 2 punkte yra įtvirtina, kad standartinis pensijų anuitetas yra pensijų anuiteto gavėjui iki gyvos galvos mokamos periodinės išmokos. Standartinis pensijų anuitetas gali būti su garantuojamu mokėjimo laikotarpiu, kurio esmė – kai pensijų anuiteto gavėjas miršta nesibaigus garantuojamo mokėjimo laikotarpiui, už garantuojamą mokėjimo laikotarpį neišmokėta suma yra paveldima vienkartinė išmoka, kitu atveju standartinis pensijų anuitetas nėra paveldimas. Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 5 dalyje yra nustatyta, kad pensijų anuitetą įsigyti yra privaloma dalyviui, kurio vardu pensijų turto yra sukaupta lygiai arba daugiau negu 10 000 eurų. Tokiu atveju standartinis pensijų anuitetas yra įgyjamas už visą dalyvio sukauptą pensijų turto dalį, o atidėtasis pensijų anuitetas – už dalį dalyvio vardu sukaupto pensijų turto, likusi dalis išmokama periodinėmis išmokomis. Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 3 dalis nustato, kad dalyvis, kurio vardu sukauptas pensijų turtas yra mažesnis arba lygus 5 000 eurams, gali gauti vienkartinę pensijų išmoką. To pačio straipsnio 4 dalyje įtvirtina, kad dalyvis, kurio pensijų turtas yra didesnis negu 5 000 eurų, tačiau mažesnis negu 10 000 eurų – periodines pensijų išmokas, tačiau svarbu pabrėžti, kad net jeigu dalyviui priklausantis pensijų turtas yra mažesnis negu 10 000 eurų, jis vis tiek turi teisę įsigyti pensijų anuitetą pagal Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 7 dalį. Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 6 dalis nustato, kad dalyvis, sukaukęs daugiau negu 60 000 eurų, turi teisę savo vardu sukaupto pensijų turto dalį, viršijančią 60 000 eurų, gauti vienkartinę pensijų išmoką. Kaip jau ir buvo minėta anksčiau, šie dydžiai, nuo kurių priklauso dalyviui priklausančios pensijų išmokos rūšys, yra indeksuojami kas 3 metus nuo 2023 m., tad Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio 3–6 dalyse nurodyti dydžiai – 5 000, 10 000, 60 000 eurų po 2023 m. indeksacijos atitinkamai yra 5 403, 10 807 ir 64 841 euras.

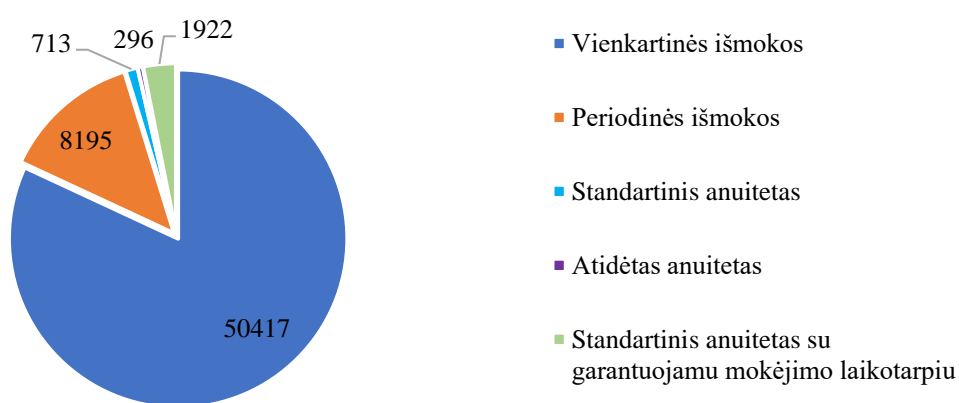
Kad pensijų kaupimo dalyviui, įgijusiam tokią teisę, būtų pradėtos mokėti pensijų išmokos, su pensijų kaupimo bendrove arba pensijų anuiteto mokėtoju turi būti sudaryta atitinkamai pensijų išmokos arba pensijų anuiteto sutartis. Pensijų kaupimo įstatymo 30

straipsnis reglamentuoja, kad dalyvis, įgijęs teisę gauti pensijų išmoką, turi kreiptis į pensijų kaupimo bendrovę su prašymu sudaryti pensijų išmokos sutartį. Pensijų išmokos sutartis laikoma sudaryta ir pradeda galioti kai dalyvis pateikia raštišką prašymą sudaryti pensijų išmokos sutartį ir pensijų kaupimo bendrovė pasirašo pensijų išmokos sutartį. Sudaryta pensijų kaupimo sutartis yra VSDF valdybos registruojama Dalyvių ir sutarčių registre. Atkreiptinas dėmesys, kad jeigu asmuo sudarė pensijų išmokos sutartį, jo vardu nebegali būti kaupiamos pensijų įmokos, bent įmokos būtų pervedamos už laikotarpį iki pensijų išmokos sutarties sudarymo. Taip pat labai svarbu paminėti, kad dalyviui pasirinkus pensijų išmokos rūšį, jos pakeisti nebegalima, nebent dalyvis pasinaudoja teise vienašališkai atsisakyti pensijų išmokos sutarties per 10 darbo dienų nuo jos sudarymo. Pensijų anuiteto įsigijimą reglamentuojančiame Pensijų kaupimo įstatymo 33 straipsnyje yra įtvirtinta, kad pensijų anuitetą norintis įsigyti asmuo, su prašymu turi kreiptis į pensijų anuitetų mokėtoją arba pensijų kaupimo bendrovę. Pensijų anuiteto mokėjimo pagrindas yra pensijų anuitetų mokėtojo sprendimas. To pačio straipsnio 6 dalis nustato, kad pensijų anuiteto mokėtojas, priimdamas sprendimą dėl pensijų anuiteto mokėjimo, negali prašyti dalyvio sveikatos būklę nurodančių duomenų, o apskaičiuojant pensijų anuiteto dydį yra draudžiama atsižvelgti į pensijų anuiteto gavėjo lytį. Pensijų anuitetas yra įsigijamas vienkartinę įmoką iš pensijų kaupimo bendrovėje sukaupto dalyvio pensijų turto. Įmoka yra pervedama į Pensijų anuitetų fondą, kurį valdo pensijų anuitetų mokėtojas, tarp dalyvio ir pensijų kaupimo bendrovės sudarytos pensijų išmokos sutarties pagrindu. Atkreiptinas dėmesys, kad Pensijų kaupimo įstatymo 30 straipsnio 3 dalis nustato, jog, jeigu dalyvis nusprendžia įsigyti pensijų anuitetą, pensijų išmokos sutartis su juo gali būti sudaryta tik tuo atveju, kai jau yra pateiktas prašymas dėl pensijų anuiteto įsigijimo. Pažymėtina, kad kaip ir pensijų išmokos sutarties, taip ir įsigyti pensijų anuitetą asmuo turi teisę vienašališkai atsisakyti per 10 darbo dienų nuo pensijų anuiteto sprendimo dėl pensijų anuiteto mokėjimo pateikimo, tačiau jeigu asmuo vienašališkai atsisako įsigyti pensijų anuitetą, laikoma, kad jis kartu atsisako ir pensijų išmokos sutarties. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad asmuo, vienašališkai atsisakęs pensijų anuiteto, toliau kaupia pensijų įmokos kol jo dalyvavimas baigiasi įstatyme nustatytais pagrindais.

Remiantis Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistinių duomenų portale skelbiamais duomenimis apie pensijų išmokas, mokamas pagal Pensijų kaupimo įstatymą, iki 2023 m. (įskaitytinai) iš viso buvo sudarytos 61 543 pensijų išmokų sutartys. Pabrėžtina, kad 2023 m. 50 417 asmenims buvo mokama vienkartinė pensijų išmoka, o 8 195 asmenims – periodinė pensijų išmoka. Būtų galima susidaryti nuomonę, kad net šiek tiek daugiau negu 95 proc. pensijų išmokos sutartis

sudariusių asmenų nėra pasiekę Pensijų kaupimo įstatyme nustatytos pensijų anuiteto įsigijimui privalomos sumos ir nėra įsigiję pensijų anuiteto, tačiau svarbu pabrėžti, kad statistikoje nėra išskirta kiek asmenų, kurių sukauptas pensijų turtas viršija Pensijų kaupimo įstatyme nustatyta sumą ir kurie turi teisę Pensijų kaupimo įstatyme nustatyta sumą viršijančią sukauptą pensijų turto dalį gauti vienkartinę išmoką. Atkreiptinas dėmesys, kad likę – 2 931 – asmenys yra įsigiję pensijų anuitetą, iš jų: 713 – standartinį pensijų anuitetą, 296 – atidėtąjį pensijų anuitetą, 1 922 – standartinį pensijų anuitetą su garantuojamu mokėjimo laikotarpiu. Pensijų išmokų rūšių, mokamų remiantis Pensijų kaupimo įstatymu, pasiskirstymas 2023 m. pateikiamas šio darbo paveiksle Nr. 1.

1 paveikslas. **Pensijų išmokos**

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistinių duomenų portale skelbiamais duomenimis apie pensijų išmokas, mokamas pagal Pensijų kaupimo įstatymą. Prieiga per internetą: <<https://atvira.sodra.lt/lt-eur/>>.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 31 straipsniu, kitą darbo dieną po dalyvio prašymo sudaryti pensijų išmokos sutartį gavimo, dalyvio pensijų sąskaitoje esantys pensijų fondo vienetai prašymo gavimo dienos verte yra konvertuojami į pinigines lėšas. Pensijų kaupimo įstatymo 33 straipsnio 3 dalis nustato, kad tokiu pačiu principu sukaupti pensijų fondo vienetai yra konvertuojami į pinigines lėšas ir pensijų anuiteto įsigijimo atveju. Vienkartinė pensijų išmoką yra išmokama ne vėliau kaip per 30 kalendorinių dienų nuo pensijų išmokos sutarties sudarymo. Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo 32 straipsniu, periodinės išmokos, kurių dydis yra nustatomas priežiūros institucijos nustatyta tvarka ir kurios yra pradamos mokėti ne vėliau kaip per 31 kalendorinę dieną nuo termino kai dalyvis gali vienašališkai atsisakyti pensijų išmokos sutarties pabaigos, yra dalyviui pervedamos ne rečiau kaip vieną kartą per 3 mėnesius. Mokėtino pensijų anuiteto dydis, kuris negali būti mažėjantis, yra apskaičiuojamas vadovaujantis pensijų anuitetų mokėtojo patvirtintu skyrimo ir mokėjimo tvarkos aprašu bei pensijų anuiteto dydžio apskaičiavimo metodika, jis yra mokamas kas mėnesį. Svarbu paminėti, kad Pensijų kaupimo įstatymo 33 straipsnio 12 ir 13 dalyse yra nustatyta taisyklė, kad pensijų anuitetų mokėjimas yra

stabdomas kai: 1) pensijų anuiteto gavėjas įsiteisėjusiu teismo sprendimu yra pripažintas nežinia kur esančiu; 2) yra gaunami duomenys apie aplinkybes, leidžiančias manyti, kad pensijų anuiteto gavėjas prarado teisę gauti pensijų anuitetą (Pensijų kaupimo įstatymas nepateikia tokių aplinkybių, kuriomis remiantis pensijų anuiteto gavėjas gali prarasti teisę gauti pensijų anuitetą); arba 3) asmuo, deklaravęs išvykimą iš Lietuvos Respublikos, nepateikia kiekvienų metų pabaigoje privalomą pateikti dokumentą, patvirtinantį, kad asmuo yra gyvas. Išnykus pensijų anuiteto mokėjimą sustabdžiusioms aplinkybėms, pensijų anuiteto mokėjimas atnaujinamas nuo sustabdymo dienos. Pabrėžtina, kad mirus pensijų anuitetą gavėjui, kuriam pensijų anuiteto išmokų mokėjimas buvo sustabdytas, iki mirties priklausiusios neišmokėtos pensijų anuiteto išmokos yra paveldimos kaip ir dėl gavėjo mirties likusi neišmokėta periodinių pensijų išmokų suma arba vienkartinė išmoka.

Išanalizavus Pensijų kaupimo įstatyme įtvirtintą reglamentavimą galima teigti, kad šiuo metu nustatytu pensijų kaupimo antrojoje pakopoje teisiniu reguliavimu yra siekiama užtikrinti didesnes asmenų pensijas senatvėje. Antrojoje pensijų sistemos pakopoje pensijų fonduose galima kaupti 3 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, ir 1,5 proc. nuo šalies vidutinio darbo užmokesčio valstybės biudžeto lėšų. Pensiją kaupti gali tik tokią teisę turintys asmenys, sudarę pensijų kaupimo sutartis arba Pensijų kaupimo įstatymo tvarka įtraukti į pensijų kaupimą ir to pačio įstatymo tvarka neatsisakę dalyvauti antrosios pakopos pensijų kaupime. Vienas iš Pensijų kaupimo įstatyme nustatytų pensijų kaupimo antrojoje pensijų pakopoje pagrindų – teisės į senatvės arba išakstinę senatvės pensijas įgijimas. Remiantis tuo, kad pensijų kaupimo tikslas yra užtikrinti asmenų pajamas jiems sukakus senatvės pensijos amžių ir sukauptą pensijų turtą turėtų būti galima gauti tik išėjus į pensiją, pensijų kaupimą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra numatyta nei vieno pensijų kaupimo pabaigos dalyvio iniciatyva pagrindo. Teisę gauti pensijų išmoką įgijusiam asmeniui, atsižvelgiant į jo sukauptą pensijų turtą, gali būti mokamos vienkartinė arba periodinė pensijų išmokos, arba pensijų anuitetas.

3. Antrosios pakopos pensijų kaupimo teisinio reglamentavimo problematika

Pensijų kaupimą antrosios pakopos pensijų fonduose reglamentuojantis teisinis reguliavimas buvo keistas ir tobulinamas ne vieną kartą, ir šių pakeitimų pagrindiniais uždaviniais galima laikyti pensijų kaupimo sistemos tobulinimą, gyventojų įsitraukimo į pensijų kaupimo sistemą didinimą bei VSDF biudžeto deficito mažinimą, šiuos pensijų kaupimo tikslus galima pasiekti tik įtvirtinant darnų pensijų kaupimo antroje pensijų pakopoje teisinį reglamentavimą, kitu atveju, jis tiesiog būtų neveiksmingas. Toliau šiame skyriuje bus aptariama antrosios pakopos pensijų kaupimo teisinio reglamentavimo problematika.

Kaip jau ir buvo minėta, nors svarstant Lietuvos pensijų sistemos reformos įstatymo projektą buvo siūloma pensijų kaupimą antroje pensijų pakopoje padaryti privalomą, įtvirtinant pensijų sistemos reformą, Vyriausybė pasirinko liberalią poziciją, t. y. kaupiamosios pensijų sistemos dalyviams buvo suteikta galimybė savanoriškai (tačiau aktyviai juos skaninant) kaupti senatvės pensijai pensijų fonduose (Bitinas, 2011b, p. 237-238). Nuo 2019 m. Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinus dalyvių, jaunesnių negu 40 metų, įtraukimą į pensijų kaupimą, visuomenėje kilo daug diskusijų ar ši įstatymo nuostata neprieštarauja Konstitucijoje nustatytoms nuostatomis įtvirtinančioms sutarčių sudarymo laisvę bei draudžiančioms diskriminaciją. Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios, kad kas trejus metus nuo 2019 m. sausio 1 d. pilnamečiai asmenys, kurie yra jaunesni kaip 40 metų amžiaus ir Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir socialinio draudimo išmokų gavėjų registre yra duomenys apie jų draustumą įtraukimo į pensijų kaupimą metų sausio 2 d., yra įtraukiami į pensijų kaupimą, atitiktį Konstitucijai nagrinėjo Konstitucinis Teismas 2020 m. vasario 10 d. nutarime. Pareiškėja Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė teigė, kad anksčiau minima Pensijų kaupimo įstatymo nuostata, reglamentuojanti automatinį dalyvių, jaunesnių negu 40 metų, įtraukimą į pensijų kaupimą prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui, įtvirtinančiam asmenų lygiateisiškumo principą, bei 46 straipsnio 1, 5 dalims, nustatančioms asmenų ūkinės veiklos laisvę, apimančią ir sutarčių sudarymo laisvę, taip pat ginančioms vartotojų teises. Konstitucinis Teismas 2020 m. vasario 10 d. nutarime išanalizavęs įstatymo, įtvirtinančio dalyvių įtraukimą, pakeitimo *travaux préparatoires* pažymėjo, kad šis įstatymas buvo priimtas siekiant įgyvendinti pensijų kaupimo sistemos pertvarką, kurios tikslas, be kita ko, didinti dalyvaujančiųjų pensijų kaupime skaičių, taip užtikrinant efektyvesnį pensijų kaupimą ir didesnes pajamas senatvėje kuo didesniai skaičiui gyventojų bei kad pertvarkant pensijų kaupimo sistemą numatytas jaunesnių kaip 40 metų amžiaus pilnamečių asmenų įtraukimas į pensijų kaupimą, siekiant skatinti

asmenis papildomai kaupiti lėšas senatvei ir domėtis būsimomis išmokomis; 40 metų amžiaus riba pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad pensijų kaupimas turi būti ilgalaikis, t. y. trukti apie 30 metų, kad būtų pasiektas jo tikslas. Konstitucinis Teismas minimame nutarime dar kartą pakartojo, kad pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti pensijų sistemą, taip pat, kad vienas iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo pagrindų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo amžiaus bei jog Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati ir apima *inter alia* teisę laisvai sudaryti sutartis, tačiau Konstitucija įtvirtina galimybę valdžios institucijoms vertinti ūkinės veiklos sritis pagal jų naudą visuomenei ir kad toks ūkinės veiklos vertinimas sudaro reikiamas prielaidas valstybei ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Atsižvelgiant į tai, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įgyvendindamas iš Konstitucijos 52 straipsnio kylančią valstybės pareigą laiduoti asmens teisę gauti senatvės pensiją ir pasirinkęs senatvės pensijų sistemos modelį, grindžiamą būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupimu pensijų fonduose, įstatymų leidėjas, paisydamas *inter alia* konstitucinių valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo principų, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų, gali nustatyti tokį dalyvavimo pensijų kaupime pagrindų teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos ir paskatos visuomenės nariams patiems pasirūpinti savo gerove, dalyvaujant senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupime, ir taip prisidėti prie visos visuomenės gerovės, tad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos 29 straipsnio kylančių asmenų lygiateisiškumo, nediskriminavimo imperatyvų, ir atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo tam tikro amžiaus visuomenės narių grupei būtų suteiktos paskatos kuo anksčiau priimti sprendimą dėl dalyvavimo senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupime tam, kad būtų sudarytos prielaidos sukaupti reikšmingą būsimai senatvės pensijai skirtų lėšų dalį ir užtikrinti darnų visos senatvės pensijų sistemos veikimą. Konstitucinis Teismas pažymėjo ir tai, kad jeigu įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę priedermę laiduoti asmens teisę į senatvės pensiją, nustato, jog senatvės pensija ar jos dalis kaupiama specialiuose ūkio subjektų administruojamuose pensijų fonduose, iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies jam kyla pareiga reguliuoti ūkinę veiklą pensijų kaupimo srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, kadangi pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinė veikla susijusi su vienos svarbiausių asmens socialinių teisių – teisės gauti senatvės pensiją įgyvendinimu, tad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46, 52 straipsnius, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą pensijų kaupimo

sirtyje, privalo derinti asmens ir visuomenės interesus, įvairias konstitucines vertybes, be kita ko, socialinę apsaugą, vartotojų interesų apsaugą, asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, apimančią *inter alia* sutarčių sudarymo laisvę. Vadinasi, toks Pensijų kaupimo įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje, įtvirtintas ginčijamas teisinis reguliavimas, kuriuo jaunesni kaip 40 metų amžiaus pilnamečiai asmenys, įtraukiami į pensijų kaupimą siekiant paskatinti juos dalyvauti pensijų kaupime, kad kuo didesniai skaičiui gyventojų būtų užtikrintas efektyvesnis pensijų kaupimas ir didesnės pajamos senatvėje, kartu suteikiant pateiktos informacijos pagrindu šiems asmenims teisę priimti sprendimą dėl dalyvavimo pensijų kaupime, *inter alia* atsisakyti jame dalyvauti, nelaikytinas diskriminuojančiu dėl amžiaus, varžančiu šių asmenų sutarčių sudarymo laisvę, ribojančiu jų kaip vartotojų teises (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 10 d. nutarimas).

Pačios pensijų kaupimo sutarties pobūdį ir pagrindinius aspektus savo straipsnyje „Pensijų kaupimo sutartis: teoriniai ir praktiniai aspektai“ nagrinėjo Agnė Daukšienė. Autorės nuomone, nors pensijų kaupimo sutartis yra viena iš civilinių sutarčių rūšių, sutarties laisvės principas pensijų kaupimo sutarties šalių atžvilgiu yra labai ribojamas, atsižvelgiant į socialinį pensijų kaupimo reikšmingumą bei jautrumą, viešąjį interesą, silpnesniosios pensijų kaupimo sutarties šalies interesų apsaugą bei pensijų kaupimo sutarties kaip viešosios sutarties prigimtį (Daukšienė, 2014). Dėl pensijų kaupimo sutarties pobūdžio yra pasisakęs ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – LVAT) nagrinėdamas administracinę bylą dėl VSDF valdybos pervedamų į pensijų kaupimo bendrovių valdomus pensijų fondus įmokų dydžio sumažinimo nuo 2009 m. sausio 1 d., t. y. ekonomikos krizės laikotarpiu. Administracinėje byloje Nr. A502-580/2013 pareiškėja teigė, kad jos sudaryta pensijų kaupimo sutartis yra civilinė sutartis ir kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas, reglamentuojantis mažesnius pervedamų įmokų dydžius, po sutarties sudarymo sudarytai pensijų kaupimo sutarčiai neturi įtakos pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000) 6.157 straipsnio 2 dalį, tačiau LVAT konstatavo, kad konkrečiu atveju pareiškėja ir pensijų kaupimo bendrovė negalėjo susitarti, kokio dydžio pensijų įmokas pensijų kaupimo dalyvis gali ar turi kaupti jo pasirinktame pensijų fonde visą sutarties laiką, nes ši sąlyga pateko į viešosios teisės reguliuojamą sritį, kadangi šie dydžiai buvo vienvaldiškai nustatyti įstatymų leidėjo atitinkamuose įstatymuose ir kaupiamų pensijų įmokų dydis negalėjo būti šalių susitarimo objektu (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-580/2013).

Kaip ir matyti iš anksčiau aptartos pensijų kaupimo antroje pakopoje teisinio reguliavimo raidos, tik įtvirtinus pensijų kaupimą privačiuose fonduose kaupiamoji pensijų

įmoka buvo sudaryta iš kaupiamos socialinio draudimo įmokų dalies, paskui kaupiamoji įmoka susidarė iš valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies, papildomos dalyvio lėšomis mokamos pensijų įmokos ir papildomos iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokamos įmokos, šiuo metu yra kaupiama įmoka susidedanti tik iš dalyvio lėšomis ir iš valstybės biudžeto už dalyvį mokamomis įmokomis. Remiantis atitinkamu laikotarpiu galiojančiomis Pensijų sistemos reformos įstatymo redakcijų nuostatomis, socialinio draudimo įmokų draudžiamųjų pajamų dalis, kaupiama privačiuose pensijų fonduose, buvo nustatyta: 2004 m. – 2,5 proc., 2005 m. – 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., nuo 2007 m. – 5,5 proc. 2009 m., atsižvelgiant į sudėtingą šalies ekonominę padėtį dėl ekonominės krizės, įstatymų leidėjas pensijų fonduose kaupiamų socialinio draudimo įmokų dalies dydį sumažino:

1. 2009 m. sausio 15 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2009) 1 straipsniu buvo nustatyta, kad pensijų įmokos dydis 2004 m. yra 2,5 proc., 2005 m. – 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., 2007 ir 2008 m. – 5,5 proc., 2009 ir 2010 m. – 3 proc., nuo 2011 m. – 5,5 proc. asmens pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Taip pat buvo nuspręsta Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnį papildyti 3 dalimi – nuo asmenų, kurie gauna pajamas iš sporto veiklos, asmenų, kurie gauna pajamas iš atlikėjo veiklos, asmenų, kurie gauna pajamas pagal autorines sutartis, bei ūkininkų ir jų partnerių, kaip jie apibrėžti Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme, gautų pajamų, nuo kurių 2009 ir 2010 m. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka priskaičiuotos sumažintos privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos, pensijų įmokos dydis 2009 m. yra 1 proc., 2010 m. – 2 proc., ir 4 dalimi – pensijų įmokos už asmenis, draudžiamus valstybės biudžeto lėšomis, neskaičiuojamos ir nemokamos. Pabrėžtina, kad minėtam įstatymui buvo nustatytas atgręžtinis įstatymo galiojimas, kadangi jo 2 straipsnis nustatė, kad jis įsigalioja 2009 m. sausio 1 d. (leidinyje „Valstybės žinios“ šis įstatymas buvo paskelbtas 2009 m. sausio 17 d.). Svarbu yra paminėti ir tai, kad 2009 m. vasario 17 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymu (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2009) buvo pakeista įstatymo 4 straipsnio 3 dalis bei buvo išplėstas asmenų, kuriems nustatytos minėtos kaupiamosios pensijų įmokos, ratas, kadangi taikomas vietoje žodžių „ūkininkams ir jų partneriams“, buvo įrašyta „savarankiškai dirbantiems asmenims“, kaip jie apibrėžti Valstybinio socialinio draudimo įstatyme. Šiam įstatymui taip pat buvo nustatytas atgręžtinis įstatymo galiojimas – jo 2

straipsnis nustatė, kad jis įsigalioja 2009 m. sausio 1 d. (leidinyje „Valstybės žinios“ šis įstatymas buvo paskelbtas 2009 m. kovo 5 d.).

2. 2009 m. balandžio 28 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2009) 1 straipsniu, įsigaliojusių 2009 m. liepos 1 d., buvo nustatyta, kad pensijų įmokos dydis nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2009 m. birželio 30 d. – 3 proc., nuo 2009 m. liepos 1 d. iki 2009 m. gruodžio 31 d. ir 2010 m. – 2 proc. dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Aptariamo įstatymo 1 straipsnyje taip pat buvo nustatyta, kad asmenims, kurie pensijas pradėjo kaupti iki 2009 m. birželio 30 d., pensijų įmokos dydis 2011 m. yra 5,5 proc., 2012, 2013, 2014 m. – 6 proc., o nuo 2015 m. sausio 1 d. – 5,5 proc. nuo dalyvių pajamų, tačiau asmenims, pradėjusiems kaupti pensiją nuo 2009 m. liepos 1 d., pensijų įmokos dydis nuo 2011 m. sausio 1 d. yra 5,5 proc. dalyvių pajamų.

3. 2010 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2010) 1 straipsniu, įsigaliojusių 2010 m. liepos 13 d., dar kartą buvo pakeisti pensijų fonduose kaupiamų socialinio draudimo įmokų dalies dydžiai. Minimo įstatymo 1 straipsnyje buvo nustatyta, kad pensijų įmokos dydis nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2009 m. birželio 30 d. – 3 proc., nuo 2009 m. liepos 1 d. – 2 proc. dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, 2 straipsnyje – kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė Lietuvos Respublikos Seimui pateikia įstatymų projektus dėl kaupiamosios pensijų įmokos tarifo didinimo, kai bus konstatuota valstybėje susidariusios ypatingos padėties (ekonominės krizės) pabaiga.

Atsižvelgiant į nustatytas sumažintas valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalies dydį bei sumažintų pensijų įmokų kompensavimo mechanizmą, buvo manoma, kad toks teisinis reguliavimas nepagrįstai suvaržo pensijų kaupimo sistemos dalyvių bei pensijų kaupimo bendrovių nuosavybės teises, kadangi tiek dalyviai, tiek pensijų kaupimo bendrovės turėjo teisėtus lūkesčius gauti tam tikro įstatyme nustatyto dydžio įmokas arba, pasikeitus teisiniui reguliavimui, gauti teisingą kompensaciją už praradimus ir, remiantis įstatyme nustatyto dydžio įmokomis, planavo savo nuosavybės teisės dydį. Buvo teigiama, kad įstatyme nustatytas pervedamų įmokų dydis buvo vienas iš esminių veiksnių tiek planuojant pensijų kaupimo bendrovių veiklą, tiek fiziniams asmenims apsisprendžiant tapti pensijų fondų dalyviais. Taip pat buvo manoma, kad nustatytu reguliavimu buvo pažeidžiami iš Konstitucijos 52 straipsnio kylantys socialinės apsaugos imperatyvai bei visų asmenų lygybės principas, kadangi buvo suteiktos

privilegijos asmenims, gaunantiems valstybines socialinio draudimo pensijas ir turintiems draudžiamųjų pajamų, bet nedalyvaujantiems pensijų kaupimo sistemoje, palyginus su asmenimis, kaupiančiais pensiją. Ar sumažintas valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalies, kaupiamos dalyvio asmeninėje pensijų sąskaitoje, atidarytoje jo pasirinktoje pensijų kaupimo bendrovėje, dydis, nenustačius sumažintų pensijų įmokų kompensavimo mechanizmo, neprieštarauja Konstitucijos 23, 29, 52 straipsniams, reglamentuojantiems nuosavybės neliečiamumą, asmenų lygybę bei teisę į senatvės pensiją, konstituciniam teisinės valstybės principui, Konstitucinis Teismas tyrė 2012 m. birželio 29 d. nutarime.

Minimame Konstitucinio Teismo nutarime Konstitucinis Teismas, atsižvelgiant į tai, kad asmenims, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kaip tai ir yra įtvirtinta Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje, kad bet kuri socialinės apsaugos išmoka turi būti vertinama kaip nuosavybės teise pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmąjį protokolą, įtvirtinantį nuosavybės teisės principą, kurio taikymo pensijoms reikšmė – asmenims, kuriems pagal galiojančius teisės aktus yra paskirta ir mokama senatvės pensija, jos mokėjimo negalima nutraukti ar sumažinti jos dydį pakeitus teisės aktus, t. y. ji turi būti mokama toliau (Petrylaitė, 2011), kad jiems paskirtos ir mokamos atitinkamo dydžio išmokos, būtų mokamos ir toliau, tačiau konstitucinė teisės į pensiją, kaip tam tikro dydžio periodinę piniginę išmoką, samprata negali būti tapatinama su nuosavybės teisės samprata ordinarinėje teisėje, *inter alia* civilinėje teisėje, bei į tai, kad pensijų fonduose kaupiamos senatvės pensijoms skirtos lėšos negali būti tapatinamos su pačia kaupiamąja pensija (mokėtinomis išmokomis), konstatavo, jog įstatymų leidėjas valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, turi įgaliojimus iškilus būtinybei laikinai sumažinti į specialius pensijų fondus pervedamą senatvės pensijai ar jos daliai kaupti skirtą lėšų dalį bei turi siekti, kad nebūtų patirti dideli praradimai, o jeigu tokie praradimai neišvengiami, privalo, atsižvelgdamas *inter alia* į valstybės finansines, ekonomines galimybes, nustatyti teisingą jų kompensavimą įvairiais būdais. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad nustatydamas sumažintą kaupiamųjų pensijų įmokų dydį ir tai, kad kaupiamosios pensijų įmokos už asmenis, draudžiamas valstybės biudžeto lėšomis, neskaičiuojamos ir nemokamos, nesumažino jau apskaičiuotų ir sumokėtų (pervestų) kaupiamųjų pensijų įmokų, už šių įmokų lėšas įsigyto turto (įskaitant laikinai neinvestuotą šių lėšų dalį) bei investicijų pajamų (sąnaudų), gautų iš šio turto (lėšų), sumos – jis tik koregavo (sumažino) būsimų kaupiamųjų pensijų įmokų dydį, todėl nepažeidė iš Konstitucijos 23 straipsnio

kylančių nuosavybės teisės apsaugos imperatyvų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

Sprendžiant, ar 2009 m. sausio 15 d. Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatyme nustatčius, kad kaupiamosios pensijų įmokos už asmenis, draudžiamus valstybės biudžeto lėšomis, neskaičiuojamos ir nemokamos, turėjo būti nustatytas už tokius asmenis nebemokamų kaupiamųjų pensijų įmokų kompensavimo mechanizmas, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad asmenų, draudžiamų valstybės biudžeto lėšomis, teisė į senatvės pensiją nėra paneigiama, kadangi valstybė ir toliau savo lėšomis juos draudžia ir garantuoja jiems valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją, kadangi nustatytu reguliavimas lemia, kad už šiuos asmenis proporcingai padidinama jų valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija bei kad iki tol privačiuose pensijų fonduose sukauptos lėšos išliko jų nuosavybe, taip pat buvo pabrėžta, kad asmenims, tik nuo 2009 m. sausio 1 d. galėjusiems tapti pensijų kaupimo sistemos dalyviais, 2009 m. nustatčius 1 proc., o 2010 m. – 2 proc. pajamų kaupiamosios pensijų įmokos dydį, kaupiamosios pensijų įmokos nebuvo sumažintos, tad abejais atvejais nebuvo pažeisti iš Konstitucijos 52 straipsnio kylantys socialinės apsaugos imperatyvai ir įstatymų leidėjui nekyla pareiga nustatyti tokių įmokų kompensavimo mechanizmo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, sumažintą kaupiamosios įmokos dydį nustatantis reglamentavimas nepažeidžia iš Konstitucijos 29 straipsnio kylantis asmenų lygiateisiškumo principo, kadangi tarp asmenų, kaupiančių pensiją, ir asmenų, nedalyvaujančių pensijų kaupimo sistemoje, yra esminis skirtumas – tik asmenys, dalyvaujantys pensijų kaupime, yra sudarę sutartis su pensijų kaupimo bendrovėmis dėl valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dalies kaupimo ir investavimo, tad įstatymų leidėjui nusprendus sumažinti kaupiamųjų pensijų įmokų dydį, jis galėjo būti sumažintas tik tiems asmenims, kurie dalyvauja pensijų kaupimo sistemoje, taigi šios skirtingos asmenų grupės gali būti traktuojamos skirtingai ir joms nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas yra objektyviai pateisinamas. Konstitucinis Teismas taip pat dar kartą pakartojo, kad sumažinus kaupiamosios pensijų įmokos dydį proporcingai didėja valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai skirta įmokos dalis. Be to, sumažinus kaupiamosios pensijų įmokos dydį, valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos bendras dydis visiems asmenims, t. y. ir pensijų kaupimo sistemos dalyviams, ir asmenims, nedalyvaujantiems šioje sistemoje, išliko vienodas, tad visi šie asmenys mokėtino valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos dydžio aspektu yra traktuojami vienodai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

Svarbu paminėti tai, kad Konstitucinis Teismas, nustatė, jog 2009 m. sausio 15 d. Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo ir 2009 m. vasario 17 d. Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo, kurių įsigaliojimas buvo nustatytas nuo 2009 m. sausio 1 d., nuostatų, susijusių su kaupiamų įmokų dydžio sumažinimu bei už tam tikrus asmenis lėšų į pensijų fondus pervedimo sustabdymu, turinys neprieštaravo Konstitucijai, tačiau šis reglamentavimas yra vertinamas kaip nepalankus pensijų kaupimo sistemos dalyviams ir pensijų kaupimo bendrovėms, tad nuostatoms negalėjo būti nustatyta grįžtamoji galia. Atsižvelgiant į tai, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja, kad teisės aktų galia turi būti nukreipta į ateitį ir teisės aktų grįžtamoji galia neleidžiama *lex retro non agit*, nebent jie sušvelnintų teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams bei teisėtų lūkesčių apsaugos principų, yra draudžiama nustatyti ankstesnę teisės akto įsigaliojimo datą nei tas teisės aktas paskelbiamas, tad anksčiau minimi įstatymai buvo pripažinti prieštaraujantys Konstitucijos 7 straipsnio 2 daliai – galioja tik paskelbti įstatymai, 70 straipsnio 1 daliai – Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena, konstituciniam teisinės valstybės principui, kadangi teisinis reguliavimas įsiterpė į jau prasidėjusio laikotarpio – metų ketvirčio (2009 m. sausio – kovo mėn.) – su įmokų apskaičiavimu ir mokėjimu susijusius teisinius santykius. Pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymai, priimti 2009 m. sausio 15 d. ir 2009 m. vasario 17 d., įsigaliojo nuo šių įstatymų oficialaus paskelbimo „Valstybės žiniuose“ dienos (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

Naujausiame savo nutarime, susijusiu su Pensijų kaupimo įstatymo nuostatomis, Konstitucinis Teismas nagrinėjo ar Konstitucijos 23 straipsniui, įtvirtinančiam nuosavybės teisės apsaugą, taip pat konstituciniam proporcingumo principui atitinka įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas, kuriuo remiantis pensijų fondo dalyvis neturi teisės nutraukti pensijų kaupimo kitais, nei įstatyme nustatytais, pagrindais. Pabrėžtina, kad Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 8 dalyje yra įtvirtintas baigtinis pensijų kaupimo pasibaigimo pagrindų sąrašas. Nei vienas iš minėtame straipsnyje numatytų pagrindų nėra susijęs su nutraukiamu pensijų fondo dalyvio iniciatyva. Ši pensijų fondo dalyvio teisė nėra numatyta ir Pensijų kaupimo įstatymo 5 straipsnyje, reglamentuojančiame dalyvio teises. Atlikus Pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamojo rašto analizę matyti, kad pensijų išmokas reglamentuojančiuose nuostatose yra laikomasi bendro principo, kad pensijų kaupimas yra

skirtas senatvei, todėl pasitraukimas iš pensijų kaupimo nėra galimas ir visos išmokos yra galimos tik sukakus senatvės pensijos amžiui.

Konstitucinis Teismas 2024 m. kovo 7 d. nutarime dar kartą pakartojo, kad nors pensijų fonduose kaupiamos senatvės pensijoms skirtos lėšos negali būti tapatinamos su pačia kaupiamąja pensija (mokėtinomis išmokomis), asmens teisė į šiuose fonduose jau sukauptas lėšas yra sietina su jo nuosavybės teisių apsauga, tad šios teisės turiniai aspektai ginami pagal Konstitucijos 23 straipsnį, tačiau atsižvelgdamas į tai, kad nuosavybės teisė gali būti ribojama tik įstatymu, ribojimai turi būti būtini siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves bei Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat turi būti paisoma proporcingumo principo, pripažino, kad Pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio 8 dalyje ir 5 straipsnyje įtvirtintu teisiniu reguliavimu, kuriame nėra numatyta dalyvio teisė nutraukti pensijų kaupimą dalyvio iniciatyva dėl svarbių priežasčių išimtiniais atvejais, asmens nuosavybės teisės varžomos labiau, negu reikia konstituciškai pagrįstam tikslui – užtikrinti kuo didesniam skaičiui pensijų kaupimo dalyvių didesnes pajamas senatvėje pasiekti – yra pažeidžiamas Konstitucijos 23 straipsnis, kuriame įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga, konstitucinis proporcingumo principas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimas). Po tokio Konstitucinio Teismo išaiškinimo, kad kaupiamąsias pensijas turėtų būtų galima atsiimti iš pensijų fondų, tačiau tik esant svarbioms priežastims ir tik išskirtiniais atvejais, yra baiminamasi pensijų kaupimo antroje pensijų pakopoje sistemos griūties bei užsibrėžto tikslo žlugimo.

Oficialią poziciją dėl Konstitucinio teismo sprendimo, kad Pensijų kaupimo įstatymas prieštarauja Konstitucijai tiek, kiek jame nėra nustatyta galimybė pasitraukti iš pensijų kaupimo išimtiniais atvejais, paskelbė ir Lietuvos investicinių ir pensijų fondų asociacija (toliau – LIPFA). LIPFA pranešime pabrėžė, kad bendrai vertinant, Lietuvos antrosios pakopos pensijų kaupimo sistema yra efektyvi, pažangi bei veikia sklandžiai, bei kad toks Konstitucinio Teismo išaiškinimas tinkamai apsaugo kaupiančiųjų interesus bei antrosios pakopos pensijų kaupimą daro dar patrauklesnį, tačiau svarbu išanalizuoti gerąsias kitų pažangių šalių praktikas ir aiškiai nustatyti išskirtinai svarbias priežastis, kurioms esant dalyvavimas pensijų kaupime tampa itin apsunkintas ar betikslis, bei išlaikyti pensijų kaupimo sistemos stabilumą ir nuoseklumą (Lietuvos investicinių ir pensijų fondų asociacija, 2024).

Išanalizavus Pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamąjį raštą matyti, kad pensijų kaupimu yra siekiama išlaikyti kaupiamųjų išmokų kaip pensijų pobūdį, t. y. užtikrinti jų mokėjimą asmeniui iki gyvos galvos, todėl būtent dėl šios priežasties, anuitetus yra privaloma įsigyti už sukauptą pensijų turtą. Minėtame aiškinamajame rašte taip pat

pabrėžta, kad atsižvelgiant į tam tikras priežastis, pavyzdžiui, tokias kaip per trumpas pensijų kaupimo laikas, ilgalaikis nedarbas ir panašiai, per visą pensijų kaupimo laikotarpį gali nesukaupti pakankamai lėšų privalomam pensijų anuitetų įsigijimui, arba atvirkščiai, sukaupti santykinai daug pensijų turto, ir tokiais atvejais pensijų anuiteto įsigijimas už sukauptą labai mažą arba labai didelį pensijų turtą būtų netikslingas, tad esant tokioms nestandartinėms situacijoms yra įtvirtinta galimybė gauti vienkartinę arba periodines pensijų išmokas.

Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimu Konstitucinis Teismas nagrinėjo klausimą ir dėl Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnio nuostatų, nustatančių, kad dalyviams gali būti mokamos skirtingų rūšių pensijų išmokos, atsižvelgiant į jų vardu pensijų fonde sukauptą pensijų turtą, bei neįtvirtinančių, kad periodinės pensijų išmokos negali būti mažėjančios, atitikties Konstitucijos 23, 29 straipsniams, įtvirtinančių nuosavybės teisės apsaugą ir asmenų lygiateisiškumą. Atsižvelgiant į tai, kad dalyviams mokėtinos skirtingų rūšių pensijų išmokos yra nustatomos pagal pensijų fonde sukaupto turto dydžius, kurie yra apibrėžti konkrečių sumų (nurodant eurus) intervalais ir kurie taikomi visiems vienodai atitinkamo dydžio turtą pensijų fonduose savo vardu sukauptusiems dalyviams, bei į tai, kad skirtingas dalyvių, turinčių teisę į vienkartinę pensijų išmoką, periodinę pensijų išmoką arba pensijų anuitetą, atsižvelgiant į jų vardu pensijų fonduose sukauptą turto dydį, traktavimas yra objektyviai pateisinamas, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nėra pagrindo teigti, kad ginčijamu teisiniu reguliavimu yra pažeidžiami iš Konstitucijos kylantys asmens lygiateisiškumo reikalavimai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimas).

Vertindamas, ar Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnis neprieštaruja Konstitucijos 23 straipsniui, tuo aspektu, kad periodinės pensijų išmokos gali būti mažėjančios, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad nors pagal nustatytą teisinį reguliavimą periodinių pensijų išmokų dydžiai gali kisti, taigi ir mažėti, ir didėti, atsižvelgiant į pensijų fondo pensijų turto valdymo, be kita ko, investavimo, rezultatus, dalyvis, siekdamas apsaugoti savo nuosavybės teises, turi teisę vietoj periodinių pensijų išmokų įsigyti pensijų anuitetą, kuris, skirtingai nei periodinės pensijų išmokos, negali mažėti ir yra mokamas iki dalyvio mirties, tad Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nėra pagrindo teigti, jog Pensijų kaupimo įstatymo 29 straipsnyje nereglamentavus periodinių pensijų išmokų dydžio ar jų mokėjimo tvarkos, yra pažeidžiamas Konstitucijos 23 straipsnis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimas).

Svarbu paminėti ir tai, kad nors Konstitucinis Teismas teisinį reguliavimą, nustatantį skirtingų rūšių pensijų išmokas, atsižvelgiant į dalyvių vardu pensijų fonde sukauptą

pensijų turta, pripažino atitinkantį Konstitucijos 29 straipsnyje numatytą asmenų lygiateisiškumo principą, šiuo klausimu byloje buvo pateikta vieno iš Konstitucinio Teismo teisėjų atskiroji nuomonė. Konstitucinio Teismo teisėjos Janinos Stripeikienės nuomone, minėtas tirtas teisinis reguliavimas turėjo būti pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijos 29 straipsniui, kadangi, nors tarp įgijusių teisę į pensijų išmoką asmenų nėra teisinių skirtumų, ne visiems dalyviams, neatsižvelgiant į jų sukauptą pensijų turta, nėra suteikta galimybė gauti vienkartinę išmoką ir tai sudaro pagrindą asmeniui diskriminuoti dėl socialinės padėties nesuteikiant visiems asmenims vienodų teisių į visas Pensijų kaupimo įstatyme nustatytas pensijų išmokų rūšis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos..., 2024).

Kalbant apie alternatyvų pensijų kaupimu paremtos pensijų finansavimo sistemos modelį, kuris 2003 m. pensijų sistemos reformos metu buvo pristatinėjamas kaip leisiantis pensininkams užsitikrinti pakankamą pajamų kiekį oriai senatvei, galima būtų pamanyti, kad tokia alternatyvi pensijų finansavimo sistema, užtikrinanti santaupomis garantuotas nemažėjančias išmokas iki gyvos galvos, yra neveikiama tų faktorių, pavyzdžiui, tokių kaip mažėjantys atlyginimai, didėjantis nedarbas, kurie mažina darbuotojų ir pensininkų skaičiaus santykį bei kurie veikia *pay-as-you-go* modeliu paremtą sistemą, tačiau tai yra netiesa, kadangi gilesnio ekonominio nuosmukio atveju, einamoji finansavimo pensijų sistema yra neigiamai paveikiama atlyginimų sumažėjimo ir nedarbo, o kaupiamoji – pensijų fondų aktyvų vertės kritimu. Esant dideliame skaičiui pensininkų, kurių vardu bus parduodami pensijų fonduose sukaupti aktyvai, bei esant mažam skaičiui darbuotojų, galinčių tuos aktyvus pirkti, aktyvų vertė neišvengiamai kris ir taip užtikrins tik nedideles išmokas. Ekonomistai taip pat pabrėžia, kad syki paskirtas anuitetas, t. y. mokama kaupiamosios sistemos išmoka, paprastai nėra indeksuojama pagal darbuotojų atlyginimus, todėl nors ir fiksuoto dydžio išmoka nemažėtų, jos vertė augančių atlyginimų atžvilgiu kristų (Medaiskis, 2011).

A. Bitinas, nagrinėdamas profesinių pensijų fondų teisinį reguliavimą ir problemas bei analizuodamas Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, susijusią su antrosios, trečiosios pakopų bei profesinių fondų veikla, išskyrė tokias pensijų fondų veiklos problemas: a) jokie įstatymai neįpareigoja pensijų kaupimo bendrovių garantuoti tam tikro būsimos pensijų išmokos – jis priklauso nuo sukauptų lėšų dydžio ir investavimo veiklos finansinių rezultatų; b) pensijų fondų nuostoliai patirti dėl įstatymų leidėjo dėl ekonominių sunkumų sumažintų įmokų į antrosios pakopos pensijų fondų, turi būti kompensuojami pagal Konstitucijos 46 straipsnio 2, 3 dalių nuostatas, kuriomis remiantis valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir

privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, o ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos apribojimais ar draudimais; c) įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę priedermę laiduoti asmens teisę į senatvės pensiją, nustato, jog senatvės pensija ar jos dalis kaupiama privačių ūkio subjektų administruojamuose pensijų fonduose, iš Konstitucijos 46, 52 straipsniuose įtvirtintų imperatyvų jam kyla pareiga reguliuoti šių subjektų ūkinę veiklą taip, kad būtų derinami asmens (ūkinės veiklos subjekto) ir visuomenės interesai, tad yra privalu nustatyti šios veiklos licencijavimą ir kontrolę, į pensijų fondus pervedamų lėšų administravimo ir jų investavimo apribojimus, pensijų išmokų mokėjimo sąlygas (Bitinas, 2015, p. 14-15).

Išanalizavus Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, teismų praktiką bei mokslinius straipsnius galima teigti, kad pensijų kaupimą antrojoje pensijų sistemos pakopoje reglamentuojantis teisinis reguliavimas akivaizdžiai įsiveržia į kai kurias teisių sritis, tokias kaip: nuosavybės teisė, sutarčių sudarymo laisvė bei, kai kurių asmenų požiūriu, asmenų lygybę. Vadovaujantis Konstitucinio Teismo išaiškinimais, teisių ribojimai turi būti įtvirtinami įstatymais, jie turi būti būtini ir proporcingi siektinam teisėtam tikslui – užtikrinti asmenų pajamas senatvėje – įgyvendinimui, tačiau ne visi su pensijų kaupimo reglamentavimu susiję ribojimai, tokie kaip nuosavybės teisės ribojimas, nesuteikiant kaupimo sistemos dalyviui išimtiniais atvejais esant būtinybei atauti kaupiamą pensijų turtą neišėjus į pensiją, yra proporcingi. Svarbu paminėti ir tai, kad ir dėl negarantuojamų teigiamų pensijų fondų investavimų rezultatų, kai kuriais atvejais pensijų kaupimas negali užtikrinti pagrindinio pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose tikslo – užtikrinti didesnes senatvės pensijos amžiaus žmonių pajamas.

IŠVADOS

1. 2003 m. Lietuvoje įvykdyta pensijų sistemos reforma įtvirtino einamojo finansavimo ir pensijų kaupimo principų derinimu pagrįstą senatvės pensijų finansavimo modelį. Šios pensijų sistemos reformos ir pensijų kaupimo pensijų fonduose įtvirtinimo reikalingumas buvo grindžiamas nedidelėmis esamomis socialinio draudimo pensijomis, VSDF finansiniais sunkumais kartu su vis stiprėjančia visuomenės senėjimo tendencija. Būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų kaupimo specialiuose pensijų fonduose įtvirtinimu buvo siekiama padidinti būsimųjų pensininkų pajamų lygį senatvėje sukauptas lėšas investuojant, gaunant investicinės grąžos ir taip sumažinant biudžeto deficitą.

2. 2003 m. Lietuvos pensijų reforma įtvirtino trijų pakopų pensijų sistemą. Pirmoji pensijų sistemos pakopa yra grindžiama privalomuoju valstybiniu socialiniu draudimu bei solidarumo principu, kai pensijoms mokėti skirtos lėšos yra surenkamos iš einamųjų socialinių draudimo įmokų, o jos tikslas – užtikrinti minimalias pajamas bei apsaugą nuo skurdo senatvėje. Antroji pensijų pakopa yra savanoriškasis pensijų kaupimas senatvės pensijų fonduose, valdomuose pensijų kaupimo bendrovių, kuriuose pensijų kaupime dalyvaujančio asmens sukauptos lėšos yra investuojamos, taip gaunant investicinę grąžą ir užtikrinant papildomas pajamas sulaukus pensinio amžiaus. Trečiojoje pensijų sistemos pakopoje asmenys papildomai savanoriškai kaupia senatvės pensijai pensijų fonduose, kur jų kaupiamos lėšos taip pat yra investuojamos, tačiau šioje pensijų sistemos pakopoje kaupiamųjų įmokų mokėjimą valdo pats kaupiantysis asmuo.

3. Nuo 2004 m. Lietuvoje pradėjus veikti pensijų kaupimo sistemai, įstatymai, reglamentuojantys pensijų kaupimo ir išmokų mokėjimo sąlygas ir tvarką, buvo nekartą keisti ir pildyti. Galima teigti, kad daugelio šiame darbe išanalizuotų pensijų kaupimo bei išmokų mokėjimo sąlygas ir tvarką reglamentuojančių įstatymų keitimo bei pildymo tikslas – efektyvinti ir tobulinti pensijų kaupimo sistemą, didinti gyventojų įsitraukimą, užtikrinti didesnes senatvės pensijos amžiaus sulaukusių asmenų pajamas bei palengvinti VSDF finansinius sunkumus, nestabilus ir nepastovus teisinis reguliavimas mažina gyventojų pasitikėjimą pačia pensijų kaupimo sistema, o tai yra būtinas faktorius ilgalaikiai pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose sėkmei.

4. Antrosios pakopos pensijų finansavimo modelis buvo iš esmės buvo keistas du kartus: pirma, buvo kaupiama tik valstybinio socialinio draudimo įmokos dalis, paskui – valstybinio socialinio draudimo įmokos dalis, papildoma dalyvio lėšomis mokama pensijų

įmoka ir papildoma iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokama pensijų įmoka, galiausiai – tik dalyvio lėšomis mokama pensijų įmoka ir iš valstybės biudžeto lėšų už dalyvį mokama pensijų įmoka. Valstybės lėšomis mokamos kaupiamosios pensijos įmokos dalies įvedimas susilaukė daug kritikos, kadangi pirmiausia buvo kaupiama valstybinio socialinio draudimo įmoka, galiausiai kaupiantys dalyviai pensijos įmokai privalo skirti papildomai savo pajamų bei yra įvesta subsidiją iš valstybės biudžeto, tačiau tai reiškia, kad lėšų kaupti neturintys mokesčių mokėtojai būtų priversti subsidijuoti tuos, kurie turi galimybių kaupti papildomai.

5. Akivaizdu, kad pensijų kaupimą antrosios pakopos pensijų fonduose reglamentuojantis teisinis reguliavimas įsiveržia į kitas teisės sritis, tokias kaip nuosavybės teisė, sutarčių sudarymo laisvė bei, kai kurių asmenų požiūriu, asmenų lygybę, bei jas riboja. Daugelio antrosios pakopos pensijų kaupimą reguliuojančių nuostatų kitų teisių ribojimo priežastis – prastėjant valstybės demografinėi padėčiai ir vis mažėjant darbingo amžiaus žmonių, valstybės siekis užtikrinti pakankamas pajamas senatvės pensijos amžiaus sulaukusiems asmenims, o tai galime laikyti tikslu, tarnaujančiu bendrai tautos gerovei, tad proporcingi ir įstatymu nustatyti ribojimai yra pateisinami, tačiau ne visos antrosios pakopos pensijų kaupimą reglamentuojančios ir į kitų sričių teises įsiveržiančios nuostatos Konstitucinio Teismo yra pripažintos kaip proporcingos užsibrėžtam tikslui pasiekti ir per daug riboja bei pažeidžia asmenų teises.

6. Nors pensijų išmokų dydis priklauso nuo dalyvio kaupimo laikotarpiu sukaupto pensijų turto ir pensijų kaupimo bendrovių vykdomo pensijų turto investavimo, atkreiptinas dėmesys, kad jokiais teisės aktais neįmanoma garantuoti teigiamų pensijų fondų investavimų rezultatų. Nesant galimybei užtikrinti teigiamų pensijų fondų investavimo rezultatų, gali būti paneigiamas pagrindinis pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose tikslas – didesnių senatvės pensijos amžiaus sulaukusių asmenų pajamų užtikrinimas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 123-5511.
4. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 75-3472.
5. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 19, 20, 22, 28, 30 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 96-3521.
6. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 21, 22 ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, 127-4535.
7. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 24, 28 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 13(1) ir 18(1) straipsniais įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, 144-5462.
8. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas (2009). *Valstybės žinios*, 6-160.
9. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (2009). *Valstybės žinios*, 25-971.
10. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (2009). *Valstybės žinios*, 54-2136.
11. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 4 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas (2009). *Valstybės žinios*, 141-6199.
12. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 9, 10, 22, 24 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 38-1776.
13. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 82-4308.
14. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 136-6964.
15. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 1, 2, 3, 4, 7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 136-6969.
16. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymas (2018). TAR, 11459.
17. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymo Nr. XIII-1360 2 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). TAR, 21421.

18. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 14 straipsnio pakeitimo įstatymas (2020). TAR, 28790.
19. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 29 straipsnio pakeitimo įstatymas (2022). TAR, 15193.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“. *Valstybės žinios*, 36-998.

Specialioji literatūra

21. Bitinas, A. (2008). Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. *Jurisprudencija*, 8(110), 18-26.
22. Bitinas, A., Tartilas, J. ir Litvaitienė, A. (2011). *Socialinės apsaugos teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
23. Bitinas, A. (2011a). Modern pension system reforms in Lithuania: impact of crisis and ageing. *Jurisprudencija*, 18(3), 1055-1080.
24. Bitinas, A. (2011b). *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Monografija. Vilnius: MES.
25. Bitinas, A. (2015). Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos. *Teisė*, 95, 7-19.
26. Daukšienė, A. (2014). Pensijų kaupimo sutartis: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisė*, 90, 72–100.
27. Fultz E. and Hirose K. (2019). Second-pillar pensions in Central and Eastern Europe: Payment constraints and exit options. In: *International Social Security Review*. Volume 72, Issue 2. International Social Security Association, 3-22.
28. Medaiskis, T (2011). Ar teisėta recesijos metu mažinti socialinio draudimo pensijas?: Ekonomisto požiūris iš: *Darbo rinka XXI amžiuje: lankstumo ir saugumo paieškos*. Vilnius: Standartų spaustuvė, 570-579.
29. Nikitinas, V (2003). Pensijų fondų raida ir ypatybės. *Jurisprudencija*, 40(32), 101–106
30. Petrylaitė, V. (2011). Teisės į pensiją kaip teisės į nuosavybę apsauga Lietuvoje iš: *Darbo rinka XXI amžiuje: lankstumo ir saugumo paieškos*. Vilnius: Standartų spaustuvė, 580-590.
31. Petrylaitė, V. (2012). *Pamatiniai socialinės apsaugos teisės principai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

32. Volskis, E. (2012). *Reforms of Baltic States Pension Systems: Challenges and Benefits*. Tallinn, Estonia.

Teismų praktika

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 115-5221

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-4171.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 78-4063.

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 10 d. nutarimas. TAR, 2923.

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutarimas. TAR, 4342.

38. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-580/2013.

Kiti šaltiniai

39. Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų XIIP-2232- XIIP-2258, 2018-05-25, Nr. XIIP-2246.

40. Lietuvos bankas (2024). Lietuvos II ir III pakopos pensijų fondų rinkos apžvalga (2023 m.) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/44803_a42234c0482a8707a6d8e08ed93beed.pdf [žiūrėta 2024 m. balandžio 05 d.].

41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Janinos Stripeikienės 2024 m. kovo 7 d. atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo dėl Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo (2018 m. birželio 28 d. redakcija) 4 straipsnio 8 dalies, 5 straipsnio, 29 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

42. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2003-06-19, Nr. IXP-2693.

43. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 24, 28 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 13(1) ir 18(1) straipsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2006-10-11, Nr. XP-1732.

44. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2001-11-30, Nr. IXP-1229.

45. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2001). *Socialinis pranešimas 2000*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
46. Lietuvos investicinių ir pensijų fondų asociacija (2024). *LIPFA pozicija dėl Konstitucinio Teismo sprendimo* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lipfa.lt/lipfa-pozicija-del-konstitucinio-teismo-sprendimo/> [žiūrėta 2024 m. balandžio 02 d.].
47. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2012). *Ekspertizė. LLRI siūlo nekeisti esamo pensijų kaupimo modelio ir grąžinti pervedimus į ankstesnį lygį* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/pensijos/ekspertize-llri-siulo-nekeisti-esamo-pensiju-kaupimo-modelio-ir-grazinti-pervedimus-i-ankstesni-lygi/lrinka> [žiūrėta 2024 m. balandžio 04 d.].
48. Luminor Bank AS. *Pensijų ABC: Kuo skiriasi I, II ir III pensijų pakopos?* [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.luminor.lt/lt/pensiju-abc-kuo-skiriasi-i-ii-ir-iii-pensiju-pakopos> [žiūrėta 2024 m. kovo 13 d.].
49. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistinių duomenų portalas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://atvira.sodra.lt/lt-eur/> [žiūrėta 2024 m. balandžio 05 d.].

SANTRAUKA

Lietuvos antrosios pakopos pensijų instituto teisinis reguliavimas bei problematika

Viltė Vosilytė

Šiame magistro darbe analizuojama pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose teisinis reguliavimas ir problematika, nagrinėjant ne tik temai aktualius teisės aktus, bet taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamą konstitucinę jurisprudenciją, mokslininkų išvalgas.

Magistro darbe pensijų kaupimas antroje pensijų sistemos pakopoje yra analizuojama per socialinės apsaugos bei asmens teisės į pensiją prizmę, darbo tema yra atskleidžiama per teisinio reguliavimo ir su juo susijusių dokumentų analize. Nagrinėjant šią magistrinio darbo temą yra atskleidžiama pensijų kaupimo antrosios pensijų sistemos pakopoje instituto įtvirtinimo Lietuvoje prielaidos ir reikšmė, teisinio reglamentavimo raida bei problematika.

Šiame darbe yra analizuojama 2003 m. Lietuvoje įvykusios pensijų sistemos reformos ir nuo 2004 m. Lietuvoje pradėjusio veikti pensijų kaupimo instituto įtvirtinimo prielaidos, antrosios pakopos pensijų vieta ir reikšmė Lietuvos pensijų sistemoje. Darbe taip pat yra nagrinėjamos Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos ir Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymų nuostatos, reglamentuojančios pensijų kaupimo antrosios pakopos pensijų fonduose tvarką ir sąlygas, jų pakeitimai ir papildymai, siekiant išanalizuoti teisinio reguliavimo raidą bei ją lėmusias probleminius aspektus. Išsami Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuotos konstitucinės jurisprudencijos darbo tema analizė leidžia atskleisti su pensijų kaupimo antrosios pensijų sistemos pakopoje reguliavimu susijusia problematiką.

SUMMARY

Legal Regulation and Problems of the Lithuanian Second-Tier Pension Institute

Viltė Vosilytė

This master's thesis analyzes the legal regulation and problematics of pension accumulation in second-tier pension funds, examining not only the legal acts relevant to the topic, but also the constitutional jurisprudence formed by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the insights of scientists.

In the master's thesis, the accumulation of pensions in the second-tier of the pension system is analyzed through the prism of social security and the individual's right to pension, the topic of the thesis is revealed through the analysis of legal regulation and related documents. Examining this topic of the master's thesis reveals the assumptions and significance of establishing the institute of pension accumulation in the second-tier pension funds in Lithuania, as well as the development and problems of legal regulation.

This work analyzes the prerequisites of the 2003 pension system reform in Lithuania and the pension accumulation institute, which started operating in Lithuania since 2004, the place and significance of second-tier pensions in the Lithuanian pension system. This work also examines the provisions of the reform of the pension system of the Republic of Lithuania and the pension accumulation laws of the Republic of Lithuania, which regulate the order and conditions of pension accumulation in second-tier pension funds, their changes and additions, in order to analyze the development of legal regulation and the problematic aspects that led to it. Detailed analysis of the work on the constitutional jurisprudence formed by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania allows to reveal the problem related to the regulation of pension accumulation in the second tier of the pension system.